

www.jasqazaq.kz

vk.com.jasqazaq

Jasqazaq

Жас қазак

ISSN 2074-899X
9 772074 899002

JAS QAZAQ

ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ, АҚПАРАТТЫҚ-ТАНЫМДЫҚ, АҚПАРАТТЫҚ-САРАПТАМАЛЫҚ ГАЗЕТ

Газет
2005 жылдың
7 қаңтарынан
шыға бастады

№48-49

(828-829)

4 желтоқсан

2020 жыл

ЖЕГІҚҰРТ

ЕСІКТІ ЖАУЫП, ЖАРЫҚТЫ СӨНДІРІП...

«Сенген серкем сен болсаң, күйсегенінді ұрайын»...
Қазақта осындай бір мәтел бар. Қой туралы емес екенін
өздеріңіз де түсініп отырған шығарсыздар. Бүгін бұл
тойға қатысты айтылады.

Тойға тыйым салғалы жарты жылдан асты. Бірақ күн сайын әр ауылда, әр қалада бір емес, бірнеше той өтіп тұрады. Оны жұрт жақсы біледі. Күні кеше ғана Алматыда Әйдік мейрамханада дүбірлеген той өтіпті. Қуаныштың ортасында тексерушілер келген көрінеді. Тойда болғандардың айтуынша, қуаныш иесі әлгі тексерушілерге 500 мың теңге беріп, жолға салыпты. Әрине, бұл ресми ақпарат емес. Алайда Мәжіліс депутаты Азат Перуашев қоғамда мұндай көзжұмбақтың бар екенін жайып салды. Оның айтуынша, карантин талабының сақталуын қадағалайтын мониторинг тобы кәсіпкерлерден ақша бопсалаған. Ауызбастылықтың бір апталық құны — 50 мың теңге. Депутат жемқорлықпен күрес агенттігіне мониторингтік бақылау топтарының ізіне түсіп, тексеруді талап етіп отыр.

Азат Перуашев «Өңірлердегі кәсіпкерлердің хабарлауынша, шенеуніктердің туған-туыстарына тиесілі мейрамхана мен клубтарды тексергенде, мониторинг топтары айналып өтеді. Таныстық, туыстықтың аркасында карантин шектеуіне қарамастан, жұмыс істеп жатқандар жетерлік», — дейді. Міне, біздің әңгіме басында келтірген мысалымызға дәлел. Алдыңғы есігін жауып, көше жақтағы шамын сөндіріп, есік-терезесін қымтап, қонақты артқы есіктен кіргізіп, дүркіретіп той өткізіп жатқан мейрамханалар көп. Оның қайсыбірін тізе береміз?

Перуашевтың айтуынша, өңірлердегі шектеу шараларының сақталуын тексеретін мониторинг топтарының жетекшілері кәсіпкерлерді миллиондаған айыппұлмен қорқытып-үркітіп, ақша бопсалауды кәдімгі кәсіпке айналдырып алған. Бір жағынан бұл кәсіпкерлерге де тиімді сияқты. Карантин талабын бұзғаны үшін 2-3 миллион теңге айыппұл төлегенше, тексерушілер сұраған 50 мың теңгені беріп құтылу — кімге болса да жеңіл жол. Перуашевтың есебіне сенсек, тексерушілер айына 100 миллион теңгені қалтаға басып отырған көрінеді. Сондықтан ол айыппұлдың көлемін 50 пайызға қысқартуды талап етті. Оған қоса, кезекті локауд енгізілсе, бизнестің жұмысына рұқсат беру керек дегенді айтты.

Атам қазақ «Ет бұзылса түз себесін, түз бұзылса не себесін?» деген. Тойханадан «тойып» жүрген тексерушілер тура соның керін келтіріп тұр.

Жарас ШӨКЕ

АШЫҚ ӘҢГІМЕ

Газетіміздің дәстүрлі айдарының қонағы — ғалым, профессор, Қазақстан Ұлттық ғылым академиясының академигі, абайтанушы Ғарифолла Есім. Бүгінгі сұхбаттың табиғаты бөлек. Қазақ мінезі, қазақы болмыс және ұлттық құндылық хақында.

Ғарифолла ЕСІМ, академик:

БАРДЫ БАҒАЛАҒАННАН АРТЫҚ БАЙЛЫҚ ЖОҚ!

Jas qazaq: Ғарифолла аға, қазір есті әңгіме айтып, ерсі қылығымызды ескертіп отыратын қариялар азайып кетті. Жасы ұлғайғанның бәрі қария емес екен (қариялық қасиет қалыптаспаған шал көп). «Баяғының қариясы, баяғының әжесі» деп тамсанғаннан арыға аса алмаймыз. Қаймағы бұзылмаған қазақы мінезден қалай, қашан айырылып қалды?

Ғарифолла Есім: Қазақы мінезді жою, яғни бір халықтың табиғи мінезін жою — сол халықты жаулап алған елдің басты идеологиялық жұмысы. XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ даласы толығымен Ресей әкімшілігінің қолына өтті. Отарланды. Ендігі жерде бұл халықты мүлде басқа тобырға айналдыру керек болды. Бұл — басты мақсат-тұғын. Бұл — әрбір басқыншы елдің өздері жаулаған мемлекетке жасайтын саясаты. Алайда Үндістанды басып алған ағылшындарға ол елді өзгерту қиын еді. Өйткені олар — миллиард. Ал қазақ ат төбеліндей ғана. Орыстандыру саясаты кезінде отаршылдар үшін екі нәрсені қолға алу қажет болды. Бірі — дінді бұзу керек. Екіншісі — тілді жою. Сонда ғана халық мәңгірттенеді, дүбәраға айналып шыға келеді. Мұны жасады. Қазақты қалып сол кезден бұзыла бастады. Дінді бұзу үшін шокындыру саясатын жүргізді. Бірақ бұл қазақ даласында аса жемісін бермеді. Тілді жою үшін орыс тілін енгізді. Бірақ ол да бірден нәтижелі бола қойған жоқ. Дегенмен бұл үрдістер жүйелі түрде жүргізілді. Міне, осындай саясаттың кесірінен қазақы мінез бұзылды, салт-дәстүріміз көненің сарқыншағына айналды, тіліміз жабайы халықтың тілі ретінде көрсетілді. Бұл бірінші кезең болатын.

Қазақты отарлаудың екінші кезеңі кеңестік билік тұсында мықтап қолға алынды. Коммунистік партия басқарған кеңестік идеологияның кезінде бұл жоспар толығымен дерлік жүзеге асты. Қазақ өзінің қалпынан: кісілігінен, қасиетінен, төл мінезінен, ақсақалдығынан айырыла бастады.

Jas qazaq: Қазақы мінезден айырылып бара жатқанымызға қазақы тәрбие, діл мен діннен алыстауымызды себеп дейтіндер де бар. Әлеуметтік желідегі кейбір белсенділер орысша ойлайтынын айтып мактанады. Сіздіңше қалай?

Ғарифолла Есім: Кеңестік жүйе кезіндегі орыстандыруды кім жүргізді? Жоспар, бұйрық Мәскеуден берілгенмен, бұл жақтағы жұмысты қазақтар атқарды. Мысалы, сол кездегі Орталық комитеттегі, облыстық, аудандық деңгейдегі хатшылар, министрлер, мемлекет қызметкерлері, оның орынбасарлары, мектеп пен совхоз директорлары, академиктер мен профессорлар — бәрі балаларын орысша оқытты.

(Жалғасы 3-бетте)

ОҚШАУ ОЙ

BLACK FRIDAY ЕМЕС, «ЖОМАРТ ЖҰМА» ДЕСЕК, ЖАРАСПАЙ МА?!

Кейінгі жылдары жұртты жаппай саудаға тартудың неше түрлі әдіс-айласы шықты. Соның бірі — «Қара жұма» (Black Friday) акциясы. Атауының өзінен адам қорқатын «Қара жұма» қайдан шықты?

Бұған қатысты бірнеше нұсқа бар. Бәрінің бастауы АҚШ-қа барып тіреледі. Соның бірінде бұл атаудың XIX ғасырдың соңында шыққаны айтылады. Американың құл иеленушілері «Алғыс айту» күнінің ертеніне түрлі жеңілдіктер жасауды әдет қылған. Сол себепті бұл күн «Қара жұма» аталыпты дейді. Тағы бір нұсқада «Алғыс айту» күнінен кейінгі жұмада Christmass мерекесіне арналған сауда-саттық науқаны басталған.

(Жалғасы 4-бетте)

ТІЛ-МАИДАН

Тіліңді түзе, тілші!

Тілімізді бұрын да иықтап алған және замана ағымымен соңғы жылдары келіп жатқан шетелдік сөздер бізді басынып алды. Тілімізге бір не екі сөзбен аударып пайдалануға әбден болатын ол сөздерді біздің «Терминком» атты мекемеміз көрмеген, естімеген сияқты. Соның салдарынан республикалық газеттеріміздің беттерінде: форум, потенциал, топонимика, офис, архетип, валюта, интеллектуал, иллюзия, проблема, контекст, харизма, тенденция, бренд, тренд, популизм, анонс, портал, компенсация, пафос, фактор, компания, маркетинг, мониторинг, департамент, корпорация, феномен, инвестиция, субсидия, кредит дегендер өріп жүр. «Шетел тілдері сөздігіне» сүйене отырып, шыңдап назар аудару керек болса, бәріне де балама сөзіміз табылады.

(Бұл туралы толығырақ 5-беттен оқыңыздар)

БИРЖАМЕТР

МУНАЙ (brent)
48,25

DOLLAR
424,45

EURO
513,5

РУБЛЬ
5,6

ҚЫЗЫҚТАН
ҚЫЗЫҚТАРЫ

«Жедел жәрдем» көлігі
жиһаз тасып жүр

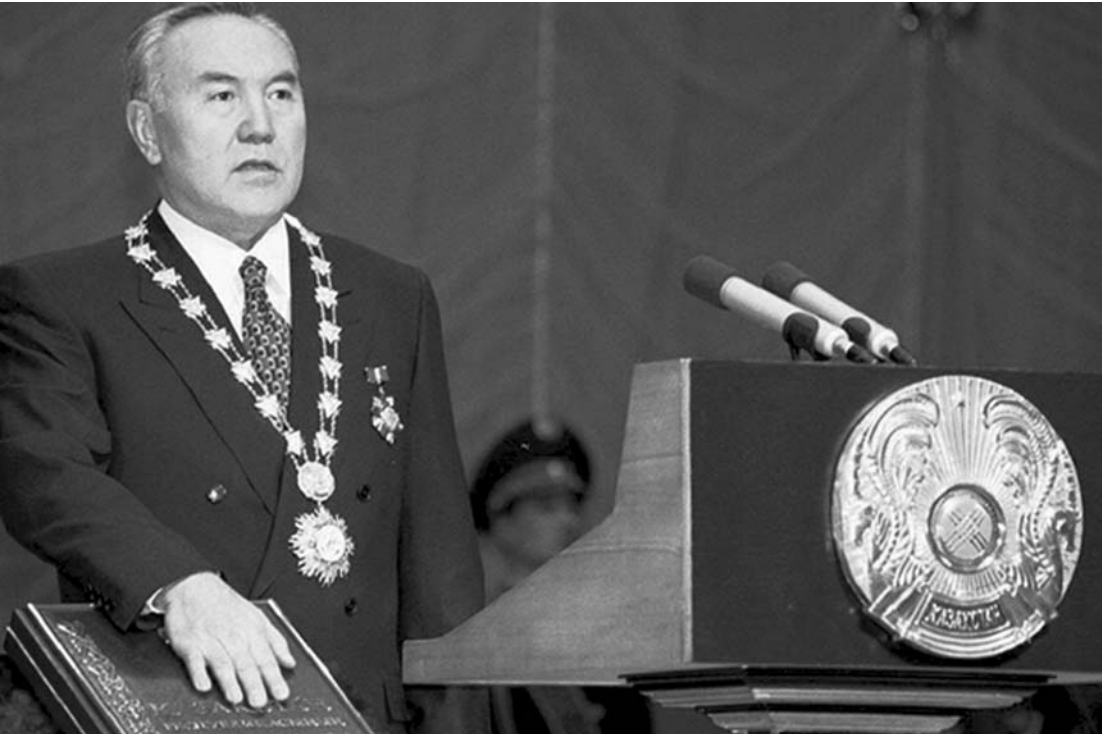
Қызылордада

(Толығырақ 2-бетте)

БИЛІК

1 желтоқсан – Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті күні. 1991 жылы дәл осы күні Қазақстан тарихындағы тұңғыш жалпыхалықтық сайлауда Нұрсұлтан Назарбаев жеңіске жетті. 5 желтоқсанда Орталық сайлау комиссиясы дауыс берген 8 681 276 азаматтың (сайлаушылардың 98,78 пайызы) Н.Назарбаевты қолдағанын жария етті. Осылайша, Нұрсұлтан Назарбаев бүкіл халық сайлаған Қазақстан Президенті мандатын тұңғыш рет иеленді.

Тұңғыш Президенттің қызметіне ресми кірісуі мен Елбасының ант беру рәсімі 1991 жылдың 10 желтоқсанында өтті. Ал осыдан 6 күн өткенде Қазақстан Республикасы әлемге өз Тәуелсіздігін жариялады. 2011 жылғы 10 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Парламенті депутаттарының бастамасымен ҚР «Қазақстан Республикасындағы мерекелер туралы» Заңына толықтыру енгізу туралы» Заң қабылданған

ТӘУЕЛСІЗДІК ТІРЕГІ

болатын. Осы Занда 1 желтоқсан Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті күні мерекесі болып белгіленді. Міне, содан бері бұл күн Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуы мен нығайғанын, беделі мен бірлігін күллі әлем мойындаған елдегі Тұңғыш Президенттің рөлін паш еткен ұлық мереке ретінде атап өтіледі.

Биыл 1 желтоқсанда бірқатар телеарналарда Елбасы туралы деректі фильмдер көрсетілді. Тұңғыш Президент мемлекетіміздің өткені мен бүгіні, болашағы туралы ой бөлісіп, елді Тәуелсіздікті нығайтуға шақырды. Біз Елбасының осы телевизиялық туындыларда айтылған пайымды пікірі мен жүрекжарды лебізін оқырманға жеткізуді жөн көрдік.

ЖАСТАРҒА АЙТАРЫМ

Біздің қазіргі заманда ғалымдар, сарапшылар «барлығын білеміз, бәрін де игереміз» деп ойлайды. Бірақ ешкім осындай вирус келеді деп ойлаған жоқ. Бір жерден шықты — ол енді табиғаттың құбылысы. Әлі де ондайлар болуы мүмкін. Сондықтан адам бәрін игерді, барлығын білді деп айтуға болмайды. Жастарға сөзімді ылғи айтып келем. Қазіргі айтарым, мен бүкіл өмірімді Қазақстанның Тәуелсіздігіне сарп етіп келе жатырмын. Кеңес өкіметі кезінде 5 жыл Қазақстанның үкіметін басқардым. 30 жыл Президент болдым. 35 жыл бойы тынбай, күндіз-түні осы жұмысты істеп келе жатырмыз. Еліміздің, қазақтың, ата-бабамыздың арманы — Тәуелсіздік.

Қолымызға келді. Ол болмаса, түк болмайды. Ол болмаса, тағы да бодан боламыз. Ол болмаса, біздің тіліміз, дініміз болмайды. Ол болмаса, бізді басқалар басқарады.

Жалпы қанша айтсақ та, қазақ деген басқалармен салыстырғанда ат төбеліндей халықпыз. Екі жағымызда екі алып мемлекет тұр. Бір жарым миллиардтық Қытай мына жағымызда, Ресей мына

жастар көбірек болса, келешегіміз баянды болады.

ТҮРКІСТАН. АБЫЛАЙДЫҢ АРМАНЫ

Түркістанды көтеру — біздің халқымыз үшін қасиетті мәселе, біздің парызымыз. Бұл біздің көне, тарихы тереңде жатқан қаламыздың бірі. Басқа елге барсаң, мысалы, Ресейдің Мәскеуден басқа

жағымызда. Олардың саясаты болашақта қалай болады? Мен енді қолымнан келгенше шекараны шегендеп, барлық төңірекпен достық қарым-қатынас жасадым. Қазақстанның жауы жоқ қазір. Ал заман өзгереді, ел мен жұрт өзгереді. Не болады? Сол Тәуелсіздігімізді көре алмай, қазірдің өзінде көз тігіп отырғандар бар. Себебі біз экономика, реформа жағынан түп-төңірегімізден озып кеттік. Әрине, оның бәріне қызғанышпен қарайды. Сондықтан Тәуелсіздігімізді сақтап қалуымыз керек.

БАЯНДЫ БОЛАШАҚ

Әрбір 10 немесе 20 жылда зымырап заман өзгеріп бара жатыр. Әсіресе, бұл ғылым мен технологияға байланысты. Қазіргі алған білімің 10 жылдан кейін керек бола ма, болмай ма?! Университет бітірген жастардың мамандығы 10 жылдан кейін керек пе, керек емес пе? Қазіргі сараптама бойынша әрбір 10 жылда мамандық өзгеріп тұрады. Қазіргі мамандықтар жоқ болады. Орнына жаңалары келеді. Не істеу керек? Соған бейімделуіміз керек. Жастар бейім болуы үшін ең негізгі білімге орын беру керек. Басқасын қойып, осыны ойлау керек. Ол әр жастың өзіне де, еліне де керек. Осы 30 жылдың ішінде қазір 30-ға келгендер басқа қазақтар, басқа жұрт, басқа қазақстандықтар. Ұқсамайды бізге. Неге мен оларды шетелде оқыттым? Неге мына жерде Назарбаев Университетін салдым? Дарынды жастар үшін мектептерді аштым. Солардың ішінен шығып, ел бастайтын талантты, білімді

Санкт-Петербургты бар. Түркияның Анкарадан басқа Ыстанбұлы бар. Бізде Алматымыз да бар. Енді барып келетін Түркістанымыз да бар деп отырмыз. Сөйтіп-сөйтіп ел өркендейді, жер өркендейді.

Екінші жағынан Абылай ханның арманын орындап жатырмыз. Қала сала алмадым деп кетті. Қазақты жерге жұмыс істеп үйретпедім деп кетті. Басын қоса алмадым деп үш арманымен өмірден өткен. Қала салу — сол ата-бабамыздың арманын орындаумен бірдей. Тәуелсіздігіміз де солай.

ТУҒАН ЖЕРГЕ ТАҒЫЗЫМ

Жыл сайын өзімнің туған жеріме барып тұрамын. Әкем мен анамның басына барамын. Үшқоңырға шығамын. Бүкіл ата-бабам Үшқоңыр жайлауында жатыр. Сол жерде отырамын да, қуат аламын. Мүмкін болса қымыз ішем. Мен үшін өмірімдегі ең рахат шағымның бірі бұл. Биыл сырқаттанып қалған кезімде сол жакқа арнайы барып, 10 шақты күндей сол жайлауда отырып, таза ауа жұтып, демалдым. Осылайша денсаулығым қалпына келді. Таулар мені өзіне тартып тұрады. Сол тауларда бір тылсым қуат бар. Балалық шағымның, жастық шағымның естелігі сонда. Таулардың өз кереметі бар. Үйреніп қалған адамды тау өзіне тартып тұрады. Ал даламыздың өз көркі бар. Далаға барсаң, (Елордала) аспан алып болып көрінеді. Ал Алматыда биік-биік таулардың өзі көкжиектерді жауып, аспанның өзі аса алып көрінбейді.

Әлеумет.t⁰

ТҰРАҚТЫЛЫҚ ҚАҒИДАСЫ

«Кез келген елде киындықтар бар. Бізде де. Дегенмен Қазақстанның Тұңғыш Президенті қалыптастырған саяси тұрақтылық (саясаты) бүгінгі Президент тарапынан жан-жақты әрі толық қолдауға ие болып отыр. Бұл — Қазақстанның зор жетістігі».

Ресей басшысы осы сәрсенбіде өткен ҰҚШҰ (Ұжымдық қауіпсіздік шарты ұйымы) кеңесінің сессиясында Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың еліміздегі ішкі тұрақтылықтың берік іргетасын қалаудағы ерен еңбегін осылай бағалады. Мұндай маңызды мәселеде биліктегі сабақтастық ұстанымының баянды болуы басқаларға үлгі екенін де В. Путин бұл жолы сыртқы күштердің аталған ұйымға мүше елдердегі тыныштықты бұзуға бағытталған әрекеті тыйылмай отырғанын айрықша атап өтті.

Айта кеткен жөн, кешегі кеңестік республикалар тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап әлгіндей қауіп-қатермен бетпе-бет келді. Кейбіреулер түрлі-түсті төңкерістің «ашы дәмін» татты. Басшысы көшедегі айқайшыл ұранмен келгендер жерінің бір пұшағынан айырылып, жамбасын қасқыр тартып әкеткен қойдың күйін кешті. Біздің еліміз «Козырев доктринасы» деп аталған жымымсқы жобаға төтеп берді. 90-жылдары терістік көршіміздегі сыртқы істер министрі Андрей Козырев ТМД мемлекеттеріне қос азаматтықты қабылдаттыруға бар күшін салды. Ол мұны «Ресей сыртқы саясатындағы басты стратегиялық міндетті шешудегі аса маңызды құрал» деп атады. Егер осы жоба іске асса, қайсыбір жерде халықтың жартысына жуығы өзге мемлекеттің де паспортын алар еді. Әлі еңсесін тіктеп үлгермеген елдердің бұл ұсыныстан ашықтан-ашық бас тартуы да киын-тұғын. Содан болар, түрікмендер бұған келісті. Бірақ біраз уақыттан соң олар келісімнен шығатынын мәлімдеді. Ал Қазақ елі өгізді де өлтірмей, арбаны да сындырмайтын ұтымды ұсынысты көлденең тартты. Ол бойынша Ресейге көшіп барған еліміздің тұрғынына азаматтық жеңілдетілген тәртіппен беріледі. Қазақстанға көшіп келгендерге де сондай. Елбасының ақылға қонымды осы саясатын Ресей басшылығы да мойындап, қос азаматтық сияқты қауіпті пиғыл іске аспай қалды.

Міне, содан бері еліміздегі тұрақтылық ұстанымы талай рет сыннан сүрінбей өтті. Бұған онтайлы саяси шешімдер ғана емес, экономикадағы түбегейлі реформалар мен аса маңызды жобалар да ықпал етті. Бізді сынауға дайын тұратындардың «Алдымен экономика, содан кейін саясат» қағидасына ерекше шүйлігуінің басты себебі де осында. Өйткені land locked country *(теңізге шығатын жолы жоқ)* елдер қатарына жататын Қазақстанда Тұңғыш Президенттің бастамасымен жүзеге асқан тиімді энергетика және тау-кен жобаларының арқасында қуатты экономика, халқына камкор әлеуметтік жүйе қалыптасты. Соның бір жемісі — Ұлттық қор түрлі дағдарыс кезінде өз шапағатын тигізіп жатыр. Экономиканы әртараптандыру *(диверсификация)* үрдісі қолға алынды. Жұрттың ақағытын үнемдеп қана қоймай, жұмыс үрдісін анағұрлым жеңілдеткен Халыққа қызмет көрсету орталықтары ТМД аумағында тұңғыш бізде пайда болды. Озық тәжірибені үйреніп жатқандар да жоқ емес.

Тұңғыш Президент күні мерекесінде мақтанып айтарлық тағы бір жетістігіміз бар. Ол — Мемлекет басшысының сабақтастық қағидасына адалдық танытып, бұған дейін жасалған игі істердің өрісін кеңейтіп, халықты еліміздің одан әрі өркендеуі үшін аянбай еңбек етуге жұмылдыруы.

Срайыл
СМАЙЫЛ

Аптаның айтары

«ЦИФРАНДЫРУ ДӘУІРІНДЕ ҚАЖЕТТІ АҚПАРАТ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫ, ТИІСТІ БАЗА БОЛСА, ЖҮРГІЗУШІ КҮӘЛІГІ МЕН ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰЖАТТЫ ТАЛАП ЕТУ АҚЫЛҒА ҚОНЫМСЫЗ. БЕЙНЕЛЕП АЙТҚАНДА, ЖАҒАН «ЦИФРЛЫҚ АВТОБАНДА» ЖҮЙТКІП БАРА ЖАТҚАНДА, ЖОЛ ШЕТІНДЕ ҚАЛУҒА БОЛМАЙДЫ».

Нұрлан НЫҒМАТУЛИН,
Мәжіліс төрағасы

Кесте

БАТЫР АНАЛАРЫ КӨП АЙМАҚТАР

Түркістан облысы	60 000
Алматы облысы	28 000
Жамбыл облысы	19 000
Қызылорда облысы	17 000
Шығыс Қазақстан облысы	14 000
Ақтөбе облысы	11 000
Қарағанды облысы	11 000

Дереккөзі: Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі

Сөз-Жебе

Бердібек САПАРБАЕВ,
Жамбыл облысының әкімі:

«Маған осы сұрақ 15 жылдан бері қойылып келеді. Шығыс Қазақстанда басталып, Жамбыл облысында жағасты. Қайталап айтамын, мөңде ешқандай зауыт жоқ. Егер мөңде зауыт болса, бәлкім, әкім болып жұмыс істемейтін едім».

Қызықстан қызықтары

ЖЕДЕЛ ЕМЕС ЖӘРДЕМ

Қызылорда облысында жедел жәрдем көлігі жиһаз тасып жүр. КТҚ телеарнасының хабарлауынша, олардың бұл әрекеті көпшіліктің ашуын туғызған.

Әлеуметтік желіде тараған бейнежазбада жедел жәрдем көлігінің қорап-қорап зат түсіріп жатқаны көрінеді. Бейнежазба авторы «Қазалы ауданы жедел жәрдем бөлімі басшысының үйіне жиһаз кіргізіп жатқанын» айтады. Бұл оқиғаға қатысты жауапты мекеме басшысы тексеріс жүргізуге жолдың ұзақтығы кедергі екенін, жедел жәрдем көліктері кейде түрлі жұмысқа пайдаланылатынын жасырмады.

(Басы 1-бетте)

Біздің қазір зиялы қауым деп жүргендеріміздің бәрі дерлік сол Кеңес одағына қызмет етті. Олардың бәрі қазақы болмыстың өзгеруіне белсенді жұмыс істеді. Балаларын орысша оқытты, халықпен қазақша сөйлеспейтін болды. Тіпті қазақша сөйлейтіндерге күлетін, мазактайтын болды. Орыстандыру солай жүргізілді. Тәуелсіздік таңы атқан күні олар бірден қазақша сөйлеп оянған жоқ. Бұрынғыдай орысша ойлап, орысша сөйлеп, баяғы сүрлеуді жалғастыра берді. Ең қиыны — сол адамдардың көбі Тәуелсіз Қазақстанның билігіне, басқарушы орындарға қайта отырды. Біреуі министр, біреуі әкім, тағы бірі директор болды. Не болмаса, олардың бала-шағасы жақсы қызметке тұрды. Сөйтіп керуен көше берді, көше берді.

Мұның тамырына 30 жылдың алдында балта шабу керек еді. Мысалы, Балтық жағалауы елдері сол кезде-ақ күрт кетті. Тіл түгілі, кеңес үкіметі кезінде қорғалған кандидаттық, докторлық диссертациялардың бәрін ғылымнан сызып тастады. Ғалымдар оны қайтадан қорғады. Бізде олай болған жоқ. Баяғы академик, баяғы доктор, баяғы ғалым. Басшылық қызметке ЦК-да жұмыс істегендер жайғасып алды.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында қалай қазақ боламыз деген мәселе алдымыздан шықты.

Ғарифолла ЕСІМ, *АКАДЕМИК:*

БАРДЫ БАҒАЛАҒАННАН АРТЫҚ БАЙЛЫҚ ЖОҚ!

Жаңа қазақ болуға орыстанған алдыңғы буын көп кедергі келтірді. Әлі де солай.

Jas qazaq: Сол сіз айтып отырған зиялы қауым баласымен, немересімен әлі күнге дейін ана тілінде сөйлеспейді. Өскеден ұрпақтың туған тамырынан ажырауы болашақта тексіздік, мәңгірттік сияқты құбылыстарды күшейтпей ме?

Ғарифолла Есім: Зиялы қауым, оның ішінде жазушылар баласымен, немересімен өзі өлең-әңгіме жазған ана тілінде сөйлеспейді. Қазақ әдебиетіне қызмет еткен ақын-жазушылардың 90 пайызы — кезінде кеңес үкіметіне адал қызмет етті. Сіз мынаны түсініңіз, баяғыда Ахмет Байтұрсынұлы, Мағжан Жұмабаев сияқты арыстарымыз өтті өмірден. Олар бірінші ағым болатын. Ал кеңес үкіметі орнаған соң Сәкен Сейфуллин, Сәбит Мұқанов сияқты екінші ағым пайда болды. Осы екінші ағымдағылар кеңес билігі кезінде қатты күшейді. Алашордашылар атылды. Кеңестік қаламгер қауым қызыл үкіметті, коммунистік партияны мақтады, жырға қосты. Ал алаш қайраткерлері кеңес үкіметімен араз болды. Мысалы, бертінде өмір сүрген Жүмекен Нәжімеденовті мен алаш қайраткерлерінің қатарына кіргізе аламын. Өйткені оның коммунистік партияны мақтаған бірде-бір өлеңі жоқ. Ал басқа ақын-жазушылар Кеңес одағына қызмет етті. Мысалы, марқұм Тұманбай Молдағалиев партия, Брежнев туралы өлең жазған. Басқалары да сондай жағдайда еді. Мұхтар Мағауин сияқты бірен-саран шынайы зиялылар да болды. Әбіш Кекілбаев сияқты партияға қызмет етсе де, қазақтың рухани байлығы үшін қалам суытпаған жазушылар бар. Ең

жастардың алдында көпті көргендей кісіміз жүргендер.

Қазіргі академиктердің 90 пайызының балалары қазақша білмейді. Білгісі де келмейді. Тіпті өзінің тілін білмейтініне намыстанбайды. Жалпы бізде ұлтшылдық бар, намыс жоқ. Ұлтшылдар көп: анау да, мынау да ұлтшыл. Бірақ бәрінің қасіреті біреу, яғни намыссыз. Намыс деген — тілін, Отанын, дінін. Намыс — ұлтын үшін жан бері.

Jas qazaq: Сіз айтқан ауылдағы бұрынғы қазақтар бір-бірін алдау түгілі, бір-біріне өтірік айтпаушы еді. Қазір қазақты қазақ орға жығып, алдап-арбап, тонап, сабап, атып кете береді. Тіпті әлеуметтік желіде елге белгілі адамдар бір-бірінің бетін аймаңдай етіп жатады. Ауыр сөз айту ар болудан қалды. Бұрын ұят болады деген сөзден артық тыйым жоқ еді. Қазір ұятты айтудың өзі ұят. Қазақ табиғатының осыншалық катаюуына не себеп?

Ғарифолла Есім: Қазіргі қазақтың қолында аз болсын, көп болсын, ақша бар. Токсаныншы жылдары халық тақыр кедей болды. Кедейдің несін тонайды? Бүгінгі қазақтар кешегі сол тақыр кедейден шыққандар. Кедейдің ұрпағы ақшаны орнымен жұмсауды да білмейді. Бес тиынның буына семіріп жүрген жігіттер бар. Қазір

сіз бай деп жүрген жігітіңізді Һәкім Абай: «Пейілі кедей байсындар» деген. Абай өз заманындағыны айтса да, ол бүгінгі байларға тура қатысты. Қазіргі байлардың қалтасы қалың, бірақ пейілі — кедей. Абайдың заманындағы байлар елді ойлайтын еді. Қазіргілер бірге туған бауырын ойламайды. Пейілі тар. Ол қайдан шықты? Кеше оның атасы, әкесі кедей болды. Тегі жарымаған адам бай болып қарық қылмайды. Кедейден шыққан қарасирақ адам байлықты түсінбейді, бәрін менікі деп біледі.

Абай айтты: *«Адам ғары дүниені дер менікі, Менікі деп жүргеннің бәрі оныкі. Тән қалып, мал да қалып, жан кеткенде, Сонда, ойда, болады не сенікі?»*. Ал бүгінгі байлар байлықты «менікі» деп ойлайды. Бұл — бейшаралық. Біздегі байлар мен билікте отырғандар — кісімінгендер. Түркияға жиі барып тұрамын. Ердоғанмен, әкім, министрлерінің бәрімен жолықтым. Түріктер, міне, тегі жарығандар. Анау билікке малданып, байлыққа семіріп тұрған олар

қатайып, алаяқтар, ұры-қарылар шықпас еді. Көпбалалы әйел: «Мен көпбалалы анамын» деп көшеге шығып, үкіметтен көмек сұрайтын күйге түсті. Бұл қалай? Қазақтың санын көбейтіп отырған ондай аналарға қол жайдырғанша, үйіне барып көмектеспей ме? Әйелдің қамын неге шешпейміз? Не үшін әйелдер ерлермен бірдей жұмыс істейді? Үйдегі бала тәрбиесі, оттын басы, ошақтың қамы қайда? Шетелдерді көп араладым. Оларда жағдай мүлде басқаша. Содан кейін келіп алып «Әйел алаяқ, әйел ұры» дейміз. Әйел затына ондай кінә артаудан аулақ болуымыз керек! Әйел атына сын айтудан абай болыңыздар! Кінә әйелдерде емес, кінә еркектерде! Біз соған жеткіздік. Қазіргі кезде екінші, үшінші әйелдің, одан туған балалардың құқықтық мәселесі пайда болды, оны да заңмен реттеген жоқпыз. Бұл да қоғамның жан жарасы.

Jas qazaq: Осының бәрі құндылықтың ақшаға айналуынан сияқты. Бұрынғылар

» ЕГЕР ҚОҒАМ ӘЙЕЛДЕРДІҢ МӘСЕЛЕСІН ДҰРЫС ШЕШЕТІН БОЛСА, НӘЗІК ЖАНДЫЛАРДЫҢ ТАБИҒАТЫ ҚАТАЙЫП, АЛАЯҚТАР, ҰРЫ-ҚАРЫЛАР ШЫҚПАС ЕДІ. КӨПБАЛАЛЫ ӘЙЕЛ: «МЕН КӨПБАЛАЛЫ АНАМЫН» ДЕП КӨШЕГЕ ШЫҒЫП, ҮКІМЕТТЕН КӨМЕК СҰРАЙТЫН КҮЙГЕ ТҮСТІ. БҰЛ ҚАЛАЙ? ҚАЗАҚТЫҢ САНЫН КӨБЕЙТІП ОТЫРҒАН ОНДАЙ АНАЛАРҒА ҚОЛ ЖАЙДЫРҒАНША, ҮЙІНЕ БАРЫП КӨМЕКТЕСПЕЙ МЕ? КЕРІСІНШЕ, БІЗДЕ КӨШЕГЕ ШЫҚТЫҢ ДЕП ҚАМАП ТАСТАЙМЫЗ. ӘЙЕЛДІҢ ҚАМЫН НЕГЕ ШЕШПЕЙМІЗ? НЕ ҮШІН ӘЙЕЛДЕР ЕРЛЕРМЕН БІРДЕЙ ЖҰМЫС ІСТЕЙДІ? БІЗДЕ МЕМЛЕКЕТ ТЕ, ҚОҒАМ ДА КІНӘЛІ. СОДАН КЕЙІН КЕЛІП АЛЫП «ӘЙЕЛ АЛАЯҚ, ӘЙЕЛ ҰРЫ» ДЕЙМІЗ. ӘЙЕЛ ЗАТЫНА ОНДАЙ КІНӘ АРТУДАН АУЛАҚ БОЛУЫМЫЗ КЕРЕК! ӘЙЕЛ АТЫНА СЫН АЙТУДАН АБАЙ БОЛЫҢЫЗДАР! КІНӘ ӘЙЕЛДЕРДЕ ЕМЕС, КІНӘ ЕРКЕКТЕРДЕ! БІЗ СОҒАН ЖЕТКІЗДІК.

ақсақалдар не істеп отыр? Әкімдер ше? Бұл елдігімізге сын.

Jas qazaq: Кейбіреулер «Қазақты құртқан діни ағымдар» дейді. Ағым-ағымға бөлініп қырылысып жүргеніміз өзіміздің «үй ішінен үй тігіп» жүрген дінбұзарлардың ісі емес пе? Қазаққа қатерлі діни ағым мен топтарды атап айтып беріңізші.

Ғарифолла Есім: Діни ағымдар қазақылықты бұзуға, асыл дінімізді бөлу үшін кірген. О баста-ақ мен олардың пиғылын айтып, жазып, біразымен соттасқанмын. Сондықтан олардың атын атап, түсін түстемеймін. Өздері біледі. Олардың мақсаты — елдігімізге ірікті салу, азаматтарымызды нақ дініміздің тура жолынан аластыру. Бірақ бүгінде, иншалла, мұсылманшылығымыз күшейіп, ислам дініміз нығаюда. Шетелге кеткен жастардан да қауіпті топ бар. Олар — басқа дінге өтіп жатқандар. Желігі басылмаған жастар емес, ақыл тоқтатқан азаматтар. Солар қауіпті. Олардың ұрпағы мұсылман түгілі, қазақ болмайды.

Тіл мен жер, ел тұтастығы болмаса, Тәуелсіздігімізден қазір қашпай ма? Тәуелсіздікті түсінбегендер ғой шетелге кетіп, басқа дінге өтіп жатқандар. Сондықтан Тәуелсіздігіміздің тамырына балта шабудан абай болайық! Тәуелсіздіктің құндылығын түсінбейтіндердің үйінде мұндай өңгіме айтылмауы мүмкін. Тәуелсіздікті сақтадың ба, онда қазақсың. Одан айырылдың ба, онда ешкім емессің.

Jas qazaq: Жазушы Тұрсынжан Шапай осыдан он шақты жылдың алдында «Қазақтың жаны» деген кітап жазды. Сіздің ойынңызша, бүгінгі «Қазақтың жаны» не?

Ғарифолла Есім: Тұрсынжан Шапайдың жақсы азамат, жақсы жазушы екенін білемін. Тұрсынжан «Қазақтың жанын» жазса, жаны ашығаннан жазды. Қазақтың жаны — діні, тілі, Отаны. Осы үш ұғымның төңірегіне қазақтың жаны топтасқан. Қазақ болу осыдан шығады. Осы үш қасиеттің бірі жоғалса, онда қазақ емессің. Барды бағалағаннан артық байлық жоқ!

Jas qazaq: Өңгіменізге рахмет!

Жарас КЕМЕЛЖАН

» АҚСАҚАЛ ЕНДІ ТҰАДЫ. 35 ПЕН 45 ЖАС АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ЖАСТАРДАН ЕЛ АҒАСЫ, БІРАЗ ЖЫЛДАН КЕЙІН НАҒЫЗ АҚСАҚАЛДАР ШЫҒАДЫ. 55-ТЕН АСҚАН, 60-70 ЖАСТАҒЫ ШАЛДАРДЫ ҚАРАҢЫЗШЫ! БІРЕУІ БАТА БЕРЕ АЛМАЙДЫ. ОЛ ҚАНДАЙ АҚСАҚАЛ? АҚСАҚАЛДЫҚ ҚАСИЕТ ТЕ ЖОҚ ОЛАРДЫҢ БОЙЫНДА. ҚАЗІРГІ АҚСАҚАЛ БОЛЫП ЖҮРГЕНДЕР – БҰРЫНҒЫ ӨМІРІН ЖАСЫРЫП, КЕҢЕС ОДАҒЫНА ҚЫЗМЕТ ЕТКЕНІН МАҚТАНЫШПЕН АЙТЫП, ЖАСТАРДЫҢ АЛДЫНДА КӨПТІ КӨРГЕНДЕЙ КІСІМІСП ЖҮРГЕНДЕР.

өкініштісі, қазақ әдебиетінің өкілі саналатын қаламгерлер түгел дерліктей балаларын орысша оқытты. Партияны мақтап өлең, әңгіме жазды. Оларды зиялы қауым деп айтудың өзі қате. Кеңестік жүйеге жұмыс істеген адамды қалай зиялы қауым дейсіз? Қазір солардың бәрі шал. Кімнен үлгі-өнеге аласың? Бауыржан Момышұлы сияқты ісі мен сөзі ұлтқа үлгі болған бір-екі адам ғана болды. Қазаққа үлгі болатын ақсақалдардың көбі ауылда еді. Ал Алматы жағалаған ақын-жазушылардың көбі Кеңес одағын жырлады. Олар қалай ақсақал болсын? Ақсақал енді туады. 35 пен 45 жас аралығындағы жастардан ел ағасы, біраз жылдан кейін нағыз ақсақалдар шығады. 55-тен асқан, 60-70 жастағы шалдарды қаранызшы! Біреуі бата бере алмайды. Ол қандай ақсақал? Ақсақалдық қасиет те жоқ олардың бойында. Қазіргі ақсақал болып жүргендер — бұрынғы өмірін жасырып, Кеңес одағына қызмет еткенін мақтанышпен айтып,

жоқ. Бәрі қарапайым. Ал бізде ше? Мен өзім белгілі адаммын. Солай бола тұра, өзім тұратын ауданның әкіміне де кіре алмаймын. Министр түгілі, олардың орынбасарларына да кіре алмайсың. Ал байлармен ешбір байланысым жоқ. Өйткені оларға менің қажетім шамалы. Жакында бір кітапханада болдым. Кітапхананың басшысы шыыр-шыыр етеді. Сөйтсем, кітапханаға бір байдың баласы келген екен. Оған артық сөз айтпауымыз керек екен, бәріміз соған қызмет етуіміз керек сияқты. Байдың өзі емес, баласы! Міне, құлдық сана. Ал түріктер ешкімге құл болған жоқ. Біз екі ғасыр құлдың қамытын киіп жүрдік. Құлдан бай шығайды. «Шұлғауын шығып тұр» дейтін сөзім бар. Кейбір тәп-тәуір жігіттер әп-әдемі сөйлеп тұрып, арғы тегін — сіңірі шыққан кедейлігін көрсетіп алады. Оларды «Қап, шұлғауын көрсетіп алды-ау!» деймін. Ал негізі қазақ — текті, бекзат халық. Ұлан-ғайыр жерге кожа болған халықпыз...

Кедей демекші, біздің профессорлар да ең кедей қауым. Кедей ұстаздан білім алған шәкірт те кедей болады. Қандай жағдай болса да, ғылымнан ақша аямауымыз керек. Ғылымға қаржы бөлінбей, мемлекет мешеу күйінде қала береді. Мен осыдан 2 жыл бұрын профессор болған кезде 160 мың теңге айлық алатынымын. Мұндай айлықпен қалай кітап сатып аламыз, іссапарға қалай шығамыз? Шетелде мен сияқты профессордың айлық жалақысы 10-15 мың доллар шамасында. Арасы — жер мен көктей. Осыдан кейін ғылым емес, қоғам қалай оңсын? Профессорлары кедей елде миллиондаған олигарх болсын, ол кедей қоғам, келешегі күнгірт қоғам. Біз ғылым мен білім саласындағы адамдарды кеудесінен итеріп тастадық.

Jas qazaq: Қарап отырсақ, қазір алаяқтықпен айналысатындардың көбі — әйелдер. «Қаржы пирамидасында» да қыз-келіншектер көп. Тіпті олар оқымағандар да емес, көбі мұғалім, дәрігер. Қазақтың әйелі алаяқ, жеңіл ақшаға үйір емес еді. Әйел табиғаты неге бұзылды?

Ғарифолла Есім: Бұл пікіріңізбен мүлде келіспеймін. Әйел табиғаты бұзылған жоқ. Біз әйелдер қауымының өмір сүру кеңістігін тарылтып тастадық. Осыдан кейін, бойында

«Малым — жанымның садақасы, жаным — арымның садақасы» деуші еді. Қазір бәрі керісінше. Неге ақша, дүние-мүлік бірінші орынға шықты?

Ғарифолла Есім: Бұл дұрыс нәрсе. Ақшаның құндылыққа айналғаны дұрыс. Ақшасыз, сіз аттап баса алмайсыз. Дұрыс тамақ, жақсы киім сатып ала алмайсыз. Ақша болмаса, өмір сүре алмайсыз. Ақша болу керек! Шетелде «Еңбек етіңіз. Ақша сұраудан ұялманыз» деген ұғым бар. Бізде еңбек етеміз, ақша сұрамаймыз. Мысалы, дәл қазір мен сізге сұхбат беріп отырмын. Бір тиын төлемейсіз. Бұл сіз және сіздің газет мені «қанап» отырсыздар деген сөз. Менің ойымды, сөзімді пайдаланасыз. Бірақ ақысын төлемейсіз. Осы сұхбатқа кеткен уақытымды кім өтейді? Ақша сұрасам, сонда мен тиын қуған адам боламын ба? Бұл дұрыс емес. Бізге осы психологиядан арылу керек. Кеңес одағы кезінде сұхбат берушіге, адам ойына ақы төленетін. Қазір ондай жоқ. Республикалық басылымдарға көлдей-көлдей мақалаларым шығады. Болмашы қаламақы берген болады. Ақша табу, ақшаны қажетіңізге жарату деген дұрыс. Одан адам дүниеқоңыз болмайды.

Шағын және орта бизнес деп жүрміз. Бізде орта бизнес жоқтың қасы. Ал шағын бизнес деп жүргеніміздің дені микробизнес екен. Ол бес-алты адам ғана жұмыс атқаратын орталық. Алаулатып-жалаулатып жатқан құрғақ сөз көп. Бірақ шағын бизнеске жасалып жатқан жағдай жоқ. Өтірік есеп, бос сөз. Дәл қазір қазаққа ақша керек. Неге біздің қазақ шетелге қылдырмауы керек? Неге жақсы үйде тұрып, жақсы өмір сүрмеуі керек? Неге қазақ пәтерден пәтерге көшіп, біреудің коқысын тазалауы керек? Осы қазақты неге тұқырта береміз? Ақша тапса да, тиын тапса да, сынаймыз. Бұл қандай психология?

Қазақ кедей. Оны осы індет кезінде анық көрдік. Халық аш қалды. Айдың-күннің аманында қарынның қамын күйттеп кеттік. Сондықтан әр қазақ бай болуы керек. Бай болуы тиіс. Ақша табу ешқандай қазақылыққа қереғар қылық емес.

Jas qazaq: Ғарифолла аға, сол ақша үшін шетелден «жұмақ» іздеп, жатжұртты

E-mail: jasqazaq2019@mail.ru

www.jasqazaq.kz

Жедел сұхбат

тағы бір түйін бар. Азық-түліктің қымбаттап жатқаны анау. Осы сауалдарды Сенат депутатына қойған едік.

Jas qazaq: Айгүл ханым, денсаулық тақырыбы қазір әлем бойынша өте өзекті болып тұр. Халық ковидтің екінші толқынынан қорқады. Көктемде дәрі-дәрмек, тіпті бетперде жетпей, дәріханалар бағаны көтеріп, медициналық әлеуетіміздің шама-шарқы білініп қалды. Ал күз бен қыс тұмау-сырқаудың асқынатын маусымы. Дайындығымыз қалай болып жатыр?

А.Қапбаров: Осы сауалды өзіміздің комитетте денсаулық министрлігімен өткізген бірқатар жиналыстарда қоямыз. Өздеріңіз көріп отырсыздар, министр ауысты. Оның үстіне, бұл вирустың табиғаты бөлек. Біз ғана емес, бүкіл әлем дағдарып қалды. Дамыған Батыс елдері де бұл аурудың алдында шарасыздық танытты. Шынын айту керек, бұл індет біздің

Айгүл ҚАПБАРОВА, Сенат депутаты:

АЗЫҚ-ТҮЛІКТІҢ ҚЫМБАТТАУЫ – АЛЫПСАТАРДЫҢ ІСІ

медицинамыздың «бетпердесін» сыпырып тастады. Жағдайымыз белгілі болып қалды. Жалпы отандық фармацевтиканы кешенді дамыту түрде дамыту қажеттігі туындады. Мемлекет басшысының өзі мұны қатты сынады.

2021-2023 жылдарға арналған бюджетте әлеуметтік мәселе бойынша ең көп қаржы денсаулық саласына бөлінді. Денсаулық сақтауға арналған шығыстар 5,1 триллион теңгені, оның ішінде 2021 жылы 1,6 триллион теңгені құрайды.

Осы қаражат шеңберінде медицина қызметкерлерінің жалақысын ұлғайтуға шығыстар көзделген. Біріншіден, бүгінгі күні коронавирус пандемиясының екінші толқынының дамуы әлемдік экономиканың қалпына келу қарқынын айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бірқатар жетекші фармкомпаниялардың вакцинаны сәтті сынақтан өткізу жөніндегі жағымды жаңалықтарына қарамастан, оны толық өндіру түпкілікті мақұлдау мен логистикалық мәселелерді шешу үшін ұзақ уақытты талап етеді.

2021 жылдың ортасына дейін пандемияны тежеу шектеулерді сақтаумен және қажет болған кезде оларды күшейтумен жалғасатын болады, бұл әлемдік экономиканың қалпына келуін едәуір тежеуі мүмкін.

Біздің комитеттегі сенаторлар Нұр-Сұлтан қаласындағы фармацевтика саласын, дәріхана қоймаларын аралап шықтық. Сонда «Індеттің екінші толқыны басталса, тағы да дағдарып қалмаймыз ба?» деген сұрақ қойдык. Фармацевтиканың қазіргі басшысы: «Дәрі-дәрмек жеткілікті. Ешқандай аңсыздыққа жол бермейміз. Ковидтің алғашқы толқынында болған жағдайды зерттедік. Содан қорытынды шығардық», — дейді. Қазір ол дәрі қоры жеткілікті екенін мәлімдеп отыр.

Jas qazaq: Америкада індеттің екпесі жасалды. Ресей де бізге өз екпесін тықпалауда. Қай елдің өнімін алғанымыз тиімді?

А.Қапбаров: Ковидтің ем қонбайтын індет екенін осы күнге дейін бүкіл әлем айтып келді. Бірақ жұмырда Америкада вакцина жасалды дегенді естіп жатырмыз. Енді сол екпенің қаншалықты нәтижелі әлі екенін білмейміз ғой. Біздің елде міндетті екпе алуға жататын 2 млн 790 мың адам бар екен. Олар — жасы алпыстан асқандар мен созылмалы ауруы бар адамдар және қоғаммен тығыз байланыста жұмыс жасайтын мұғалімдер, дәрігерлер. Олар халықтың 15 пайызын құрайды. Ресейдің «Спутник-5», Оксфорд компаниясы дайындаған екпесі шықты. Олан бөлек, өзіміздің отандық екпе де дайындалып жатыр. Мейлі, қай екпе болсын, бізге қажеттісі — сапалысы. Халықтың денсаулығына пайдалы, ауруға шипа беретін екпені ғана тандауымыз керек. Мамандар бұл мәселені жіті зерттеп, оң шешім қабылдайды деп сенейік.

Jas qazaq: Дәрі-дәрмек бағасы бақылауға алынды. Бірақ әлі де бір көшенің бойындағы екі дәріханадағы дәрі бағасы бірдей емес. Мысалы, бір дәріханада бетперде 35 теңге болса, сол көшенің бойындағы екінші дәріханада дәл сондай бетперде 120 теңге. Бұл қалай?

А.Қапбаров: Бүгінде бөлшек сауда нарығында бағаны реттеуде кездесетін мәселе көп. Дәрілік заттардың ортақ нарығы

Қара суық қысқан сайын тұмау-сырқау көбейіп келеді. Әсіресе, биылғы індетпен қосылған тұмаудың беті жаман. Ковидпен ауырғандардың саны да күрт артуда. Індеттің екінші толқыны келсе, тағы да дәрі-дәрмек жетіспей, «бетпердеміз» шешіліп қалмай ма? Оның арғы жағында онлайн оқу деген

қалыптаспаған. Шын мәнінде, отандық фармацевтиканың түйіні тарқатылмаған мәселесі көп. Дәрі-дәрмек бойынша импортқа тәуелдіміз. Елімізде 8 мыңнан аса дәріхана бар. Олардың ішінде отандық өнімнің үлесі 10 пайыздан сәл-ақ асады. Еліміз дәрі-дәрмекті әлемнің 80 мемлекетінен сатып алады.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев биылғы «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауында: «Пандемия бізге көп нәрсені үйретті. Дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету мәселелері шешілді, бірақ отандық фармацевтика саласын аяғынан тік тұрғызу керек. Барлық негізгі дәрі-дәрмектер мен медицина бұйымдары Қазақстанда өндірілуі тиіс. Бұл — ұлттық

қазіргі жағдайға байланысты үйден оқуға мәжбүр болып отырмыз.

Jas qazaq: Интернеті жоқ, телефон байланысы нашар ауылдардың мәселесі жарты жыл өтсе де, баспасөз апта сайын айтып-жазып жатса да, шешілер емес. Бұл түйінді білім министріне айтсаң, коммуникация саласы біздің жұмыс емес деп, бастарын ала қашады. Ал байланысқа жауапты мамандардан жауап алу

түгілі, іздеп табудың өзі қиын. Сонда бұл интернеттің мәселесіне кім жауап береді?

А.Қапбаров: Бұл депутаттар тарапынан күн сайын сыналып жатқан, ең өзекті тақырып. Салаға жана басшы келді. Бағдат Мусин цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрі болып тағайындалды. Енді жұмыс жүретін шығар деген ойдамыз. Алдағы жылдарға қаражат қаралып жатыр. Жалпы бұл байланыс саласының жұмысы өте нашар. Оны бәрі мойындайды, айтылып та жатыр. Сенаторлар осы мәселе бойынша ұсыныс та жібергенбіз. Ауыл-аудандарды қалай цифрландырамыз, кеңжолакты интернетке қосып, баға қалай арзандайды деген мәселенің бәрін қамтыдық.

Jas qazaq: Айгүл ханым, әйел адам ас үйдін иесі болған соң, сізге азық-түлік бағасы таныс шығар. Мәселен, соңғы айда 1 келі үнның бағасы 300 теңгеге дейін шарықтап кетті. Ал төртінші класты бидай бағасы биыл 60-70 теңге деп белгіленді. Екеуінің арасы — жер мен көктей. Астықтың Отанында отырып, азық-түліктің бұлайша қымбаттауына қандай негіз бар?

А.Қапбаров: Шынында да, ресми мәліметтерге сәйкес, азық-түлік бағасы жыл басынан бері 7 пайыздан астамға қымбаттаған. Бағаның негізгі өсуі төтенше жағдай кезінде тіркелді. Осы кезеңде бағалар 4 пайыздан астамға өсті. Осы кезеңде елдер шекараларын жапты, тауар нарықтарын, әсіресе, азық-түлік, әлеуметтік маңызы бар тауарларды сатуға шектеу қойды. Мұның бәрі, әрине, әлеуметтік мәні бар тауарлардың қымбаттауына әкеп соқтырды. Болашақта осындай келенсіздіктің алдын алу үшін Үкімет алдағы уақытта сатып алуларды қамтамасыз етуге байланысты бірқатар шараларды қабылдауда. Бағаның өсуіне байланысты жақында ғана Сенат отырысында депутаттардың сауалына Үкімет басшысы жауап берген болатын.

Қазір Үкімет азық-түлік тобындағы 29 әлеуметтік маңызы бар өнімдер бойынша баға ұстанымдарды қадағалап отырғанын хабарлады. Бізде 12 азық-түлік тауары бойынша жүз пайыздық қамсыздандыру бар. Импортқа тәуелділік мәселесін алып тастау үшін мемлекет тиісті құжатты дайындады. Ол үшін бірқатар инвестициялық жобаларды жүзеге асыру қажет.

Бұл құны 750 миллиард теңгені құрайтын 200-ден астам жоба. 2021, 2022 және 2023 жылдары импортқа тәуелділік мәселесін біржолата шешу қолға алынуда. Әсіресе, пандемия жағдайында азық-түлік қауіпсіздігі мәселесі бірінші орынға шығады. Аталған шаралар бағаны ұзақ мерзімді бақылауды қамтамасыз етуге әсер етуі тиіс.

Ал енді нанның қымбаттауын жақын көрші елдерден келіп, нан жауып сататын наубайханадағы шетел азаматтарының елдеріне қайтуымен байланыстырып жатқандар да бар. Бұл бір ғана себеп. Менің ойымша, астықтың Отанында отырған қазақстандықтар үшін азық-түлік бағасының қымбаттауына еш негіз жоқ. Сенаторлар халық тұтынатынын азық-түлік себетінің қымбаттауын Парламентте үнемі көтеріп отырады.

Jas qazaq: Әнгіменізге рахмет!

Жарас КЕМЕЛЖАН

Оқшау ой

(Басы 1-бетіме)

Тауарларға түрлі жеңілдіктер жасалған. Бұл күні жеңілдікке асыққан жұрт құмырскадай қаптап, көшелерде кептелек тудырып, сауда орындарында ұзын-сонар кезекке тұрып, жүйке жұқартқан. Тіпті соны төртпісідікке, қайғыға душар еткен. Жеңілдікке желіккен жұрт дүкенге баса-көктеп кіріп, талай жанды таптап кеткен оқиғалар болған. Сол себепті бұл күнді жұрт «Қара жұма» деп атап кеткен дейді.

Енді бір деректе бұл атаудың шығуына 1869 жылғы АҚШ-тағы алтын нарығының құлдырауы себеп болғаны айтылады. Нақтырақ айтқанда, Американың Джей Гулд мен Джей Фиск деген екі қаржыгері алтынды молынан сатып алып, үстіне баға қосып сатып, содан қыруар пайда таппақ болған. Алайда нәтижесі олар ойлағандай болмай шығып, арам пиғылы іске аспай, жер сипап қалған. Қос қаржыгердің қалтасы қағылған сол күн жұма

Исханнның айтуынша, «Қара жұма» атауы дінімізге ғана емес, заңымызға да қайшы.

«Мұсылмандар үшін қасиетті саналатын жұма күнін «Қара жұма» деп атау орынсыз. «Қара жұма» атауы Америкадағы нәсілшілдік қактығыстардан хабар береді. Бастауы ак пен кара деп жікке бөлінуден туындаған. Қара құлдарды сату кезінде жұма күні бағасын төмендетіп, түрлі жеңілдіктер жасаған. Кейін бұл сөз экономикадағы, әсіресе маркетинг саласындағы терминге айналған. Бертін келе, үлкен сауда орындары, супермаркеттер осы күні жеңілдіктер жасайтын болды. «Қара жұма» атауы Еуропа елдерінде қалыпты термин ретінде қалыптасқан шығар. Алайда мұсылман елдері, мұсылмандары басым елде мұндай терминді қолдану дұрыс емес. «Қара жұма» деген жеңілдік жасалады деп хабарлаудың өзі — мұсылмандардың ар-намысына, діни сеніміне қолсұғушылық. Сондықтан бұл терминге біздің

BLACK FRIDAY ЕМЕС, «ЖОМАРТ ЖҰМА» ДЕСЕК, ЖАРАСПАЙ МА?!

екен. Бұған қарсы нұсқа да бар. Америкалықтардың бухгалтерлік есебі бойынша шығын қызыл түспен (*in the red*), ал табыс кара түспен (*in the black*) белгіленетін көрінеді. «Алғыс айту» күнінен кейінгі жұма жылдың ең табысты күні болғандықтан, бұл күнді «Қара жұма» деп атаған дейді. Алайда бұлардың бәрі долбар ғана. Қазақстанға «Қара жұма» науқаны осыдан он шақты жыл бұрын ғана келді. Сауда орындары осы күні 20 пайыздан 80 пайызға дейін жеңілдік жасайды. Black-Friday.global мәліметінше, қазақстандықтар науқан кезінде

елде тыйым салу қажет. Бұған діни алауыздықты қоздыратын ұғым ретінде қарау керек. Қылмыстық кодекстің 174-бабында әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни алауыздықты қоздыруға болмайтыны айтылған. Осы бап бойынша мұсылмандардың қасиетті саналған нәрсесін аяққа таптау қылмыс болып саналады», — делі Мұхан Исхан.

Шынында, мәселе акцияның атауында, неге оны өзгертпеске? Мәселен, Германияда «Қара жұманы» «Сауда күні» (*Shopping Event*), «Сары жұма» (*Yellow Friday*)

көбіне киім-кешек, тұрмыстық техника, аяқкиім, үй тауарларын алады екен.

Осы күні сауда орындары мен дүкендер бар тауарын өткізіп қалуға тырысады. Сол үшін түрлі қулыққа басатындары да бар. Мысалы, 50 пайыз жеңілдік деп жазып қойғанымен, айналып келгенде, өз бағасына сатып аласыз. Енді бірі мерзімі өтіп бара жатқан тауарларын салып жібереді. Былтырғы «Қара жұма» науқаны кезінде MEGA сауда орталығында болған сондай бір жайды facebook-тағы парақшасында журналист Бауыржан Кәріпов жазды.

«Алматыда «Қара жұма» акциясы кезінде жұбайым MEGA-дан 70 пайыз жеңілдікпен қуана-қуана бір тауар алған. Әйел заты мұндай акцияларды босқа жібермеуге тырысады. Үйге келіп, асықпай қараса, жарамдылық мерзімі әлдеқашан өтіп кетіпті. Жексенбі күні әйелімнің өзін жібердім. Бір уақытта сейсенбіге шақырды деп келіп тұр. «Қолданылу мерзіміне қарамаған өзіңіз кіналісіз. Ол акция арқылы сатылған тауар. Қайтарып ала алмаймыз, оның үстіне бастықтар жок» деп шығарып салыпты. Қолданылу мерзімі өтіп кеткен затты дүкен иесі неге сатады?» деп реніш білдірді журналист. Шынында, Алматыдағы аты дардай сауда орындары тауарын таразылай алмаса, басқаларынан не сұрауға болады?

Рас, бастапқы кезде дүкендер қабырғаларындағы «Black Friday», «Қара жұма» деген жазуларды онша түсінбейтінбіз. Бертін келе, бұған да көз үйрене бастады. Алайда әлі де болса акцияның атауы көңілден шықпай тұр. Мұсылманы басым елде бадыйрайтып тұрып жазып, «Қара жұма» деген атаумен акция жасау құрметсіздіктің белгісіндей көрінеді. Мұсылмандар үшін жұма күндердің абзалы есептеледі. Дінтанушы, ҚМДБ Ғұламалар кеңесінің мүшесі Мұхан

деп атайды екен. Ал Қытай, Тайланд, Сингапур елдерінде бұған «Қызыл жұма» деген атау беріп, сауда фестивалі түрінде өткізеді. Түркияда «Қара жұма» атауын түрліше атайды. Бұл күні Түркияда «Керемет жеңілдіктер», «Ғажайып жұма», «Сәтті сауда» секілді акциялар жүреді. Ал Араб елдерінің көпшілігінде акция атауын «Ақ жұма» деп өзгерткен. Соған қарағанда бізге де акция атауын басқа сөзбен ауыстыру керек шығар?! Ел ішінде «Қара жұманы» басқаша атау туралы түрлі нұсқа айтылып жүр. Соның ішінде көкейге қонымдысы — белгілі журналист, Сенат депутаты Нұртөре Жүсіп ұсынған «Жомарт жұма» атауы.

«Біз еліміз, солықтап жүреміз. «Қазақтың Пушкині», «Қазақтың Бальзагы» деген еліктеу ермекікке ұрынамыз. Сол секілді «Қара жұма» дегенді де тауып алдық. Қасиетті жұмамыз бір сәтте қарақүйелеш болып шыға келді. Қазақта мұның дәл аудармасы бар — «Жомарт жұма» десек, біреу тілімізді жулып ала ма? Мұның бәрі — құлдық санадан арылмағандықтың салдары. Экономиканың әлі де орыс тілінде сөйлеп тұрғанының белгісі. Ұлттық ұғым, түсінік ұлт мүддесімен өріледі. Кірме тілдің келір-бұдыр қойырптағын қағып алып, «Қара жұма» болғалы жатыр деп өрекіп жүрген кандастарымызды көргенде қасиетті жұманың киесі ұрмас па екен деп тағы алаңдайсын. «Жомарт жұма» деген сөзді қалың казак бір ай қолданса, өзге жұрт сол қалыпқа өздігінен түсер еді ғой», — дейді Нұртөре Жүсіп.

Шынында да, акция атауын «Жомарт жұма» десек, жарасып кетпей ме? Қасиетті жұмамыздың қасиетін қашырмайық десек, «қара» атауынан қашқанымыз дұрыс шығар. Бұған халайық не дейді?

Серікбол ХАСАН

«Оқу өтіп кеткен» қазекемдер республикамыз автономия атағын алған тұстан бастап ана тіліміздің аясын біліп-білмей шектеуге кірісіпті. Мұрағаттан сол кезеңнен бергі газеттерімізді алып шолғанда тіліміздің шұбарлануы жылдан-жылға асқынғанын аңғардым. Мен де естіп ескен: бозбала, жігіт, жігітағасы; қыз, бойжеткен, келіншек сөздеріміз орыс тіліндегі: молодой человек, молодой мужчина; молодая девушка, молодая женщина дейтінің ыңғайымен: жас жігіт, жас кісі; жас қыз, жас әйел болып жазыла бастапты.

Сондай-ақ орыс тіліне тән көптік жалғауға жармасып, мысалы: глаза беспокоят, уши звенят, ноги болят... немесе: пасет овец, рыбы ловят... дегендей сөз тіркестеріне орай: көздерім мазалайды, құлақтарым шыңылдайды, аяқтарым ауырады, қойлар жайылып жүр, балықтар ұстауда деуге көшіппіз. Лар, лер; дар, дер; тар, тер жұрнақтарымыз қынаша қаптапты.

«Любовь», «друг», «свой» — орыс тілінде жиі және жеңіл-желпі қолданылатын сөздер. Мәселен: «любовь к животным», «собака — друг человека», «я — сын своего отца». Соны үлгі тұтып: «хайуанаттарға деген махаббат», «ит — адамның досы», «мен — өз әкемнің баласымын» деп жазатын болдық. Тіліміздің ыңғайымен: «хайуанаттарды жақсы көру», «ит — адамның серігі», «мен — әкемнің ұлымын» десек, тіліміздің қай ережесі бұзылар еді?

Атамыз қазақтың: «дос», «махаббат, сүйіспеншілік» сөздерін адамға ғана қатысты айтқанын неге ұмыта береміз?

Орысша: «Он пришел в себя» қазақша: «Ол өзіне-өзі келді» болды. Ана тілінен хабары бар қазақ: «ол есін жиы» десе керек. «С глубоким уважением» — «терең құрметпен». Қазақтың «терең» дегені не сөз, ол нендей мағына береді? Бұндайда «мол құрметпен», «зор құрметпен» деу жөн емес пе?

Тіліміздегі «деген» сөзді де орыс тілінің қалыбына салып қойдық. Мысалы, «Ата-анаға деген қамқорлық» деу — орыстың «Забота о родителях» дегеніне еліктеу. Қазақысы: «Ата-анаға қамқорлық»... Иә, орекендер «о» десе болды, қазекемдер «деген» дей қояды.

Орыс халқының өзін де, тілін де кемсітуден аулақпын. Тіліміздің шұбарланғанына

деген мінгір сөз болмаса, қазақ оны-мұны жиын өткізгенін айта алмай қор болар ма еді, құдайым-ау?!

«Редакциямызда пәлен күні дөнгелек үстел әңгімесі болып өтті, оған пәленбайлар қатысты». Бір мәселе жайында пікір алысуға арнайы

**ОСЫЛАЙША
МЕЗІ ЕТУШІ ТАҒЫ
БІР «БӨРЕКЕЛДІ»:
БАРА МА, КЕЛЕ МЕ,
АЙТА МА, ҚОНА МА, ЖАЗА
МА, ОҚИ МА... ДЕГЕНДЕЙ
«ЕСКІ» СӨЗІМІЗДІ БАРАДЫ
МА, КЕЛЕДІ МЕ...ДЕП: ДЫ, ДІ,
ТЫ, ТІ ЖҰРНАҚТАРДЫ ТІРКЕП,
«ЖАҢАЛАУШЫЛАР» ПАЙДА
БОЛДЫ. ОЛАР ТІЛІМІЗДІҢ
ҚҰРЫЛЫМЫНАН, ЕРЕЖЕ-
ТАЛАПТАРЫНАН
БЕЙХАБАР.**

шақырылғандардың бас қосуын газет атаулы осылай жазып жүр. Кейде «Дөнгелек үстел» деп бас әріппен, тырнақшаға алып жазады, кейде бас әріпті де, тырнақшаны да керек етпей: дөнгелек үстел деп тарта береді. Бұл сөзтіркес қазағымша «Үстелбасы әңгіме» емес пе?

Орыс тілінің өрісінде жүргеніміздің енді бір «қызығы» — кейбір редакция тілшісі көрнекті қай қазақпен болсын ресми сұхбат жасағанда мысалы: «Сәрсен Балабайұлы», «Жазира

ТІЛІҢДІ ТҮЗЕ, ТІЛШІ!

ҚАРТ ҚАЛАМҒЕР БҮГІНГІ ЖУРНАЛИСТІҢ СӨЗ САПТАСЫНА АЛАҢДАЙДЫ

олар емес, өзіміз жазықтымыз. Мәселен, «Иванов является одним из наших почетных строителей» дегенін өзімізше: «Иванов — құрметті құрылысшыларымыздың бірі» демейміз, «Иванов — біздің құрметті құрылысшыларымыздың бірі болып табылады» дейміз. «Михайлов считается одним из лучших

Далабекқызы» деуден жаңылмайды. Орысшаға еліктеп үйренгені. Қазағиының дәстүрлі: «Сәке», «Жәке», «Бәке» дейтінін ұмытқан. Қазақ өзінен үлкен адамның атын былш еткізіп бетіне айтпайтынын неге білмейміз?

Орыс тілінің құшағына кіре түсуіміздің «сіп-свежий» мысалын айтсам, біз бұрында:

Кешегі қазақ «Борышқа белшесінен батты» десе, бүгінгі қазақ «Байлыққа белшесінен батты» деп жүр. «Ішер асын жерге қояды» деген тұрақты сөз «Ішкен асын жерге қояды» болды. Ішер асы әлі алдында, қайда қойса да еркі, ал ішкен асы ше?..

Көне сөзтіркесіміздің бірі — «Еңкейгенге еңкей, атаннан қалған құл емес; шалқайғанға шалқай, алтынына алған пұл емес». Мұны «редакциялап»: «Еңкейгенге — еңкей, шалқайғанға — шалқай» дей салдық.

Дей салған сөзіміздің «ен сүбелісі» — «жанағы». Сөйлеу тілімізге 2005 жылы енген «жанағы» содан бері «жоғалтқанымыз табылды» болып алды. Сөйлей «білетін» қаратаяқ қазекемдердің көбінің үшінші, төртінші сөзі: «жанағы... жанағы... жанағы». Көксүттен жасалған құрттың сіңірдей малтасын бір ұртынан екінші ұртына жүгіртіп отырғандай.

Осылайша мезі етуші тағы бір «бөрекелді»: бара ма, келе ме, айта ма, қона ма, жаза ма, оқи ма... дегендей «ескі» сөзімізді барады ма, келеді ме...деп: ды, ді, ты, ті жұрнақтарды тіркеп, «жаналаушылар» пайда болды. Олар тіліміздің құрылымынан, ереже-талаптарынан бейхабар.

«Гимнді» қазақ тілінде не деу керекте де сөздің мағынасы ескерілмеді. Пікірлесуде бірнеше нұсқа айтылды да, ақырында «Әнұран» деген жарымжан сөз заңдастырылып кете барды. Қазақ тілінің табиғатына жат жасанды көп сөздің бірі. Кімдерге, қашан, неге айтылатын, неліктен әндетіп айтылуға тиіс ұран ол? Гректің бұл сөзі ел мәртебесі мақтанышпен айтылатын салтанатты ән деген мағынаға ие. Қазақы мәнісі — «Ел әні!» «Қазақстанның

тым болмаса бір адам қолдап үн қатпады. Енжарлық — ем қонбас дерт екен!

Қазақ ауылында туып-өскен өзге ұлттардың қазақпен адал көрші, жолдас, дос, құдаланды болып, тілін үйреніп алғандары баршылық. Әйтсе де, көбі қазақ тілінде, тым құрыса, есен-саушылық сұраса алмайды. «Оның не?» дегі: «Қажеттілік болған жоқ қой» дейді. Шындықты айтқаны.

2007 жыл «Қазақ тілі жылы» деп жарияланды (бізде сондай «мода» бар ғой). Мемлекеттік тілді тез менгерген, үйренген пұшаймандарға алай да былай сыйақы төленетін болды. Өйтіп жалбақтардай не күн туды басамызға? Ол жыл қандай игілігімен есте қалды? Ешқандай!

Тіліміз хақында ойланған сәттерде мына бір оқиға көз алдыма келеді:

1956 жылы Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің хатшысы Журиннің, тағы басқалардың қысастығымен қазақ газеттерін орысшаның аудармасына айналдыру «мәселесін ақылдасуға» бағышталып Орталық комитетте өткізілген мәжілісте ақын Жұмағали Саинның не дегені Әди Шәріповтің күнделігінде былай жазылған: «Мінбеге ақиық ақын Жұмағали Саин көтерілді. Ол: — Жолдас Журин! — деп хатшыға тік қарап сол уақыт үнсіз тұрды да, — Біз тіліміздің келешегі үшін қанымызды төктік, оққа омырау тостық! Егер тілімізді жойсақ, онда бізге өмір сүрудің керегі жоқ! Қазақ газет-журналының орыс тілінен аударылғаны — менің ана тілімнің қолқасына қанжар сұққандық! Мен Журиннің ұсынысына үзілді-кесілді қарсымын! — деп нығыздап айтты да, шағын денесін тәкаппар ұстап, мінбеден асықпай түсті». Әди Шәріповтің «Көргенім, көңілге түйгенім» атты бұл кітабын 1998 жылы мен құрастырғанмын. «Қазақ университеті» баспасынан шыққан-ды.

Кеңестік кезеңде «жүгеріші көсем» Н.Хрушев бастап, басқалары қостап, қазақ тіліне де қиянат жасады.

Одақтас республикалардың ұлттық баспасөздерін орыс тіліне тәуелді ету Хрущевтың «ойшылдығы» болды. Содан соң: СССР, КПСС, ВЛКСМ, ВЦСПС, т. б. қысқарған орысша сөздерді басқа ұлт тілдеріне аударып айтуға да, жазуға да тыйым салған қаулы шықты. Біз «лөппөйілап»:

«СССР — бейбітшіліктің қорғаны»; «КПСС Орталық комитеті пленумының шешімдері» деп жүріп бердік.

«Жауырды жаба тоқылмамай» айтқанда, біздің үкімет, парламент, халықтар ассамблеясы орыстылді. Кейбір университетке, институтқа, мектепке барғанымда жас жеткіншектеріміздің орыс тілінде сөйлесіп бара жатқанын көріп жүрмін. Көшеде де, үй ауласында да сол көрініс. Баяғы «қоршаған орта» мәселесі.

Әл Фараби бабамыз: «Сен жауыннан сескенбе, қапынды тапса, атып кетер; сен досынан күдіктенбе, қатты болса, сатып кетер. Сен немкеттіліктен сақтан, түбіне сол жетер!» депті.

**Ғаббас
ҚАБЫШҰЛЫ**

хлебоборов» дегенін: «Михайлов — ен озық егіншілердің бірі» демейміз, «Михайлов ен озық егіншілердің бірі болып саналады» дейміз.

Орыстілді газеттерде қазаға аза жазғанда «...в связи преждевременной кончины...» дейді, ал соны қазекен «...мезгілсіз қайтыс болуымен байланысты...» деп ол марқұмды «мезгілсіз қайтыс болды» деп жазғырып тынады.

Ауруханаларда «реанимация» бөлмесі бар. «Жедел жәрдем» автомобилі шұғыл алып келген немесе жалпы палатада жатқанда сырқаты кенет ауырлай қалған адамды дереу апарып жатқызып, ем-дом, бақылауды күні-түні қадағалауға арналған оңаша орын. Латын тіліндегі бұл сөздің мағынасы — адамның әлсірей бастаған ағзасын тездетіп күшейту. Мұны әлдекім «Жансақтау бөлмесі» деп аударыпты. Дұрысы — «Жансаялау бөлмесі». Тамақтан тарыққанға айтылар жансақтауды денсаулығы кенет мазалағанға телу — сөз мәнін білмегеннің «білгіштігі».

Осы мезетте айтарым: коронавируспен байланысты жиі айтылудағы «маска» арабың «масыха» (*әжуа, мазақ*) сөзінен шыққан. Сірә, орыстар дәлме-дәл балама таба алмай, сол қалпында алса керек. Қазақтар көне сөзіміз «бетпердеге» сайдырып, сәтті аударған. Бірақ оны мынау дертке қатысты қолдану — қателік. «Бетперде» бетті түгел жауып тұратын нәрсе. Біздің тілде: қолқап, дізеқап, аяққап деген атаулар бар. Демек мұны мұрынкап деу де қисынды болар. Өйткені беттің жартысы ашық, мұрын мен ауыз ғана жабық.

Орыстың ағылшын тілінен алған «митинг» сөзі де қазекене алтыннан қымбат болып жүр. «Митинг», «салтанатты митинг», «қаралы митинг» деп мінгірлеуден танбаймыз. Дұрысы: «жиын, көпшілік жиыны», «салтанатты жиын», «қаралы жиын» емес пе? «Жиын» тұрғанда «митингтің» қажеті қанша? Егер осы «митинг»

«Кәсіпорын өткен айда 500 000 теңгенің өнімін шығарды, бұл — жартыжылдық жоспардың төрттен бір пайызы» десек, бүгінде:

«...бұл жартыжылдық жоспардың төрттен бір пайызын құрайды» дейтін болдық. Орысша «составляет» түп етегінен ұстап, «...пайызын құрайды» деп бедірейіп отырғанымыз. Немесе орыстар әңгімелеп отырған жәйттің бір ерекшелігін, құпиясын айта кету қажетте ғана қолданатын «не секрет» сөзін біздің жас журналшылар бір істің игілігін, бір адамның не еңбектегі, не білімдегі, не спорттағы... жетістігін атап айтқанында: «...осындай жетістігі бары жасырын емес» деп мәлімдейтінді шығарды. Бұрысын ғана жасыратын қазекемді дұрысын да жасыратын етті.

Тілімізді бұрын да иықтап алған және замана ағымымен соңғы жылдары келіп жатқан шетелдік сөздер бізді басынып алды. Тілімізге бір не екі сөзбен аударып пайдалануға әбден болатын ол сөздерді біздің «Терминком» атты мекемеміз көрмеген, естімеген сияқты. Соның салдарынан республикалық газеттеріміздің беттерінде: форум, потенциал, топонимика, офис, архетип, валюта, интеллектуал, иллюзия, проблема, контекст, харизма, тенденция, бренд, тренд, популизм, анонс, портал, компенсация, пафос, фактор, компания, маркетинг, мониторинг, департамент,

Ел әні» десек, қандай қонымды, жарасымды болатын еді!

...1995 жылдың жазында Парижде болдым. Ондағы әдеби қауымның өкілдерімен әңгімелесіп жүріп естіген жаналығым — Францияда мемлекеттік тілдің, яғни француз тілінің мағынасын, тазалығын қадағалайтын жоғары дәрежелі комитеттің бар екендігі. Оның ресми өкілдері: бұқаралық ақпарат құралдары, баспа, білім ордалары ұжымдарымен тұрақты байланыста болып, француз тілінің дұрыс қолданылуына үнемі назар аударып отырады екен. Комитет тілдің құрылымына, қолданылу ережесіне нұқсан

E-mail: jasqazaq2019@mail.ru

www.jasqazaq.kz

TIRSHILIK

Кесел

«Қазақтың бірінің біріне қаскүнем болмағының, бірінің тілеуін бірі тілеспейтуғының, рас сөзі аз болатуғының, қызметке таласқыш болатуғының, өздерінің жалқау болатуғының себебі не? Һәммә ғаламға белгілі данышпандар әлдеқашан байқаған: әрбір жалқау кісі қорқақ, қайратсыз тартады; әрбір қайратсыз қорқақ, мақтаншақ келеді; әрбір мақтаншақ қорқақ, ақылсыз, надан келеді; әрбір ақылсыз надан, арсыз келеді; әрбір арсыз жалқаудан сұрамсақ, өзі тойымсыз, өнерсіз, ешкімге достығы жоқ жандар шығады». Һәкім Абай үшінші қара сөзінде сипаттаған қазақ мінезіндегі қасіреттің таразыдағы тасы ғасыр алмасса да, ауырламаса, жеңілдемей тұр.

Қазір адамдық құндылықтың құны доллар бағамындай өз бағасын жоғалтып барады. Көптен қауқылдаспаған танысың қонырау шалса, амандықтан кейін автоматты түрде «не шаруа?» деп сұрайтын күйге түстік. Қым-қуыт тіршілікте жай ғана біреу сөйлесу үшін байланысуы мүмкін деген түсінік санадан сызылып бара жатқанға ұқсайды. Есесіне тағылық инстинкт дамып жатыр. Өз пайдан үшін біреуді алдау, пайда көру деген қалыпты құбылысқа айналды. Уәденің кәдірі қалмай, төрден босағаға безді. Сенімге селкеу түсіруден селк етпейтін надандықтың тамыры тереңге жайылғаны

АЛАЯҚҚА НЕГЕ АЛДАНА БЕРЕСІЗ?

жанға батады-ақ. Ондайлардың қақпанына андаусызда түсетін сол баяғы ақкөңіл, аңкылдаған қазкем. Сорақысы сол, мұндай жылпостар туралы мың рет естіп, көріп, біліп жүргенмен, сәк дегендердің өзі орға құлап, бармағын шайнап қалады.

Қазір жиған-тергенінді берсен, тер төкпей-ақ баспана алып беремін дейтін алаяқтар көбейді. Сондайлардың біріне оңбай ұрынған Алматы облысы Жамбыл ауданындағы бір топ тұрғын редакцияға қонырау шалды. Күн батысты бетке алып, Ұзынағаш ауылдық округіне келер күні жеттік. Бірі – сатушы, екіншісі – еден жуушы, үшіншісі жұмыссыз аналар қарсы алды. Әңгіменің «әлкиссасын» бірден алаяқтық құрбаны болды дегеннен бастады. Бөрінің басындағы жағдай бір. Әкімдік арқылы мемлекеттік бағдарламамен үй алып беремін деген жеке нотариустың уәдесіне имандай сеніп, 1,5 млн теңгесін санап берген. Үйлерінде жинап жүрген қоры болса бір жөн. Қарызданып-қауғаланған, туысының атынан несие алған. Әйтеуір, «қашанғы өзгенің босағасын сағалаймыз, мүмкіндікті жібермей үйлі болайық» деген оймен қарыз ұйығына батса да, барын беріп тәуекел еткен.

Даудың басы 2016 жылы басталыпты. Мәдина деген келіншек «бір жыл шыдасандар қоныс тойын тойлайтын күн де қашық емес» деп елендетіп қойған. Он екі ай алып-ұшқан көңіл күймен күтіп жүрген. Қайта жолыққанда «тағы да күту керек» деп шығарып салған. Ақырында не үй жоқ, не ақшаны

да қайтармаған. Бізге мұнын шаққан үш баланың анасы Гүлмира Ысқанова жанарына жас алды: «Төлеп бергеннен кейін бір жарым жылдың ішінде үйге кіресіздер, ешнәрсені уайымдаманыздар. Пәтерге ақша төлеуден құтылып, өз үйлеріңізге ақша құясыздар деп бізді өбден сендірді. 10-15 жылда үй өзіңіздікі болады дегенді де қосты. Кейін ол қыз деген әкімдік ауысты, үйітті-бүйтті деп жауаптан сытылып отырды. Одан 2017 жылдан кейін Мәдинаны кенесесінен де таппайтын болды». Гүлмираның кебін кигендер көп. Әкімдік арқылы шешемін дегенге шөк келтірмегендер қандай бағдарлама арқылы алып беретінін де нақтыламаған. Таяқтың екінші ұшы өздеріне тиетінін іштей сезгенмен, ол жауапкершілікті толық мойындағылары келмейді. Әйтпесе, ең болмаса әкімдікке хабарласып, үй беруге қатысты қандай бағдарлама бар деп сұраса, көңілдерінде сенім емес, күдік көбейіп, қомақты ақшаны бермес бұрын қызметін ұсынған келіншекті сұрақтың астына алар ма еді? Ондай әккі құлар өз клиенттерін алыстан таниды. Қаржысы барға емес, өлместің күнін кешіп жүргендердің ортасына қармақ тастайды. Қармақ қабырына сенеді. Солай да. Өйткені айлығы шайлығына жетпейтіндердің психологиясында «бұйыртқанын көреміз, мүмкіндікті жіберіп алмайық» деген түсінік бар. Соның күшімен өзінде жоқ ақшаны жердің астынан болса да табады. Байыбына бара бермейді. Статистика бойынша, мұндай алаяқтардың торына жиі түсетіндер осындай адамдар. «Білместікпен бармақ шайнап

қалдық» дегендер былтыр Жамбыл аудандық полиция басқармасына арыз жазған. Бірақ өгіз аяңмен жүріп жатқан істің өндіргені шамалы. Күдікті бостандықта. Тіпті бертінде төртінші баласын алансыз босанып, мамыражай тірлік кешіп жатқан көрінеді. Шырылдаған тұрғындарда шаруасы да жоқ. Алданған жандар полиция басқармасының табалдырығын тоздырғанмен, нақты жауап ала алмапты. Развангул Усманова: «Полиция басқармасы істі дұрыс жүргізбей отыр. «Төртінші баласын босанды, баласы 18-ге толғанда ғана арыздана аласыңдар» деп бізді шығарып салды. Бұлай болмайды ғой. Заң жоқ па сонда бізде? 1,5 млн теңгемізді кері қайтару үшін 18 жыл күтуіміз керек пе?», — дейді ашынып.

«Тағдырластар» ватсап желісінде арнайы чат ашқан. Қатары күн сайын артып келеді. Таяуда әлгі келіншектің алаяқтығына қатысты екінші былықтың беті ашылды. Ұзынағашқа қоныс Қаскелен қаласындағы бірнеше тұрғынды дәл осы Мәдина қан

қаксатып кетіпті. Оларға үй емес, арзан жер алып, заңдастырып беремін деп уәдені үйіп-төккен. Өз қызметі үшін 600 мың теңге алатынын да алдын ала айтқан. Мұндағылар да ойланбай ол соманы тауып берген. Ақша алғаны жөнінде ең болмаса қолхатын да алмаған. Соның кесірінен, өз шындықтарын дәлелдей алмай әлек. Бірнеше мәрте арыз жазды, сотқа жүгінді. Еш нәтиже жоқ.

Бұл мәселенің анық-қанығын білу үшін Алматы облыстық полиция департаментіне хабарластық. Олар бөрінен хабардар. Жағдайдың егжей-тегжейін білу үшін Жамбыл аудандық полиция басқармасына сұрау жібергендерін жеткізіп, араға екі күн салып хабарласты. Алайда тергеудің қалай жүріп жатқанына қатысты жарытып жауап бере алмады. Бар айтқандары — «Бұл іс жіті бақылауда, алдағы уақытта толығырақ жауап береміз».

Алаяқтың құрбандары, амал жоқ, тергеу қорытындысын күтуге мәжбүр. Кеткен ақша кері қайтар деген көмескі үміттің оты сөнбеген. Осыдан кейін мұндай жағдайға енді ұрынбаспыз деп бізге серт бергендей соңғы сөзін айтты. Сенгендей сынай таныттық...

Бұқаралық ақпарат құралдарында мұндай алаяқтықтың сан түрі күнде айтылғанмен, сабақ болып жатқаны шамалы. Еңбек етпей, онай олжаға кенелгісі келетіндер азаяр емес. Олардың «бағына» аңқаулар да табыла кетеді.

Аскарбек ҚАЗАНҒАП

Бес анық

1. НҰР-СҰЛТАНДАҒЫ «ЖЕКПЕ-ЖЕК» САРАЙЫНА ЖАҚСЫЛЫҚ ҮШКЕМПИРОВТІҢ ЕСІМІ БЕРІЛДІ

2.

ҰЛЫБРИТАНИЯ ПАРЛАМЕНТІНДЕ АБАЙ МҰРАСЫ ТАНЫС-ТЫРЫЛДЫ

3.

ШЕТЕЛДЕН ҰШЫП КЕЛГЕН 85 ОТАНДАСЫМЫЗДА КОРОНАВИРУСҚА ПТР-АНЫҚТАМА БОЛМАҒАН

4.

БҚО ӘКІМДІГІНІҢ ЖҮРГІЗУШІСІ «ҚЫЗМЕТ КӨЛІГІМЕН МАЛ ҰРЛАДЫ» ДЕГЕН КҮДІККЕ ІЛІНДІ

5.

15 ЖЫЛ ІЗДЕУДЕ БОЛҒАН ЕР АДАМ ҚАРАҒАНДЫДА ҰСТАЛДЫ

Жазылған жайдың жаңғырығы

Руза Бейсенбай тегі:

БҰЛ – МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІҢ ЖЕҢІСІ

Газетіміздің таяудағы санында Керекудегі тіл жанашыры Руза Бейсенбай тегінің сұхбаты жарияланған болатын. Сұхбатта қоғам белсендісі теріскейдегі қазақ тілінің мүшкіл хәлін айтып, Павлодарда мемлекеттік тілдің құқығы жиі бұзылатынын жеткізген-ді.

«Осы күзде ғана бір жағдай болды. Мен әкімдік қызметкерлерінен қазақша сөйлеуін талап еттім. Олардың бәрі маған шиберіше жабылды. Қала әкімінің аппарат басшысы Қайыржан Оңғаров жыңдыханадан дәрігер шақырды. Полицияға хабарлады» деген еді сол сұхбатында. Өткен аптада аппарат басшысы жұмысынан кетіпті. Бұл туралы Орталық коммуникациялар қызметінде өткен брифингте Павлодар облысының әкімі Әбілқайыр Сқаков хабарлады.

Брифинг барысында Павлодардағы қоғам белсендісі Руза Бейсенбай тегі өз өнірінде қазақтілді мектептердің аздығын, қазақ тілінің хәлін айтып, мәселе көтеріп жүрген жандардың бірі екендігі айтылды. Әбілқайыр Сқаков «Мемлекеттік тіл мәселесі – өте маңызды. Біз бұл жайтты әкімдіктің жеке отырысы аясында бөлек талқыладық. Жыл соңына дейін оны одан әрі

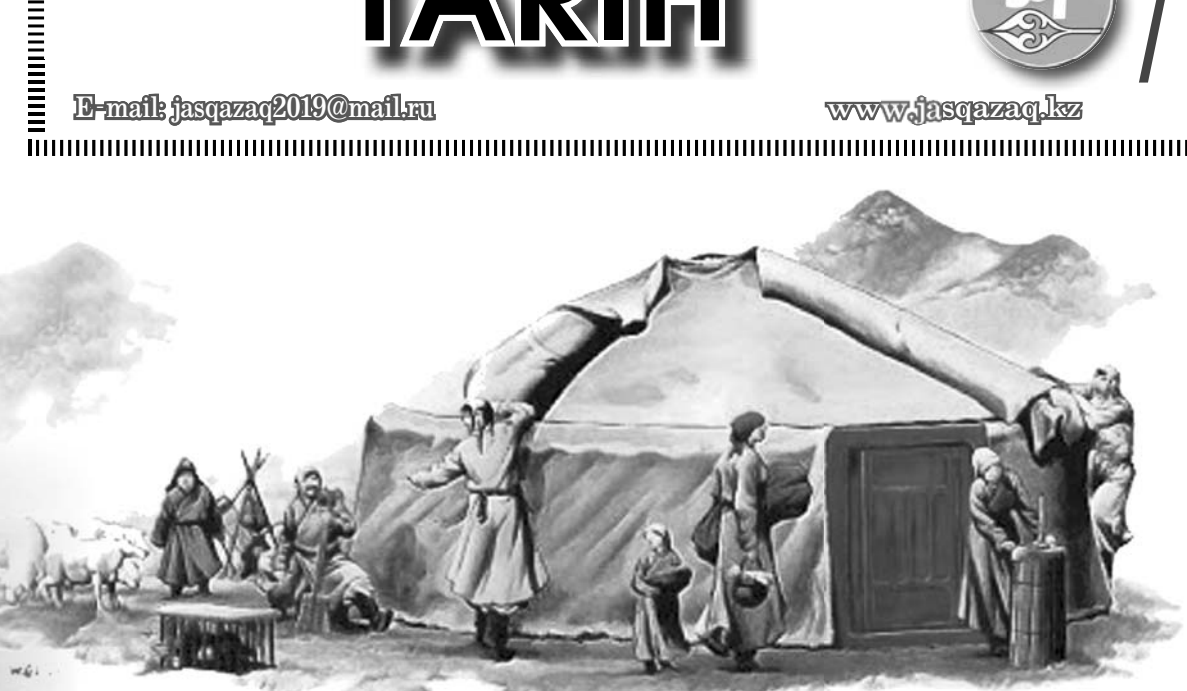
талқылаймыз. Иә, шынымен де, Руза Бейсенбай тегі жақында бізге өтінішпен келді. Біз оған бейбіт митинг өткізуге рұқсат бердік. Митинг заңды түрде өтті. Біз айтылған ұсыныстарды қабыл алдық. Сын ескерілді, сындарлы ұсыныстар бар. Бұл мәселе менің жеке бақылауымда», — деп жауап берді.

Ал Қайыржан Оңғаровтың әрекетіне қатысты облыс әкімі оның жұмысмен босатылғанын жеткізді. Ол «Қала әкімдігі аппаратының басшысы Оңғаров мырза қызметінен босатылды», — деді.

Біз Руза Бейсенбай тегіне хабарластық. Руза ханым тіл мәселесін заңды түрде талап еткеннің, газет пен сайт-порталдарға сұхбат бергеннің арқасында ғана, мәселенің алға жылжғанын жеткізді. «Мейлі, Қайыржан Оңғаров қазақ тіліне қысықтық жасағаны үшін жұмысынан кетсін, мейлі, басқа себеппен қызметінен босатылсын, бұл — мен үшін мемлекеттік тілдің жеңісі деп білемін», — деді.

Павлодар қаласы әкімдігіндегі атқаміндердің қызметтен кетуі мемлекеттік тілге мұрын шүйіре қарайтын шенеуніктерге сабақ болар деген үміттеміз.

Жарас ШӨКЕ

Қазақтар осы жердің автохтонды, байырғы тұрғындары. Сан алуан зерттеулер сайын даланың Алатаудан Атырауға дейінгі, Алтайдан Еділ-Жайыққа дейінгі аралығында көне дәуірден қазақ этногенезі аяқталғанша мәдени-шаруашылық, рухани-тілдік, антропологиялық-нәсілдік сабақтастық үзілмегенін, небір «актабан шұбырынды, алқакөл сұлама» басқа түссе де, әрісі — сактар, берісі — қыпшақтар киіз туырлықты, қарға тамырлы, еншісі бөлінбей, тұтастығын сактай алғанын қапысыз дәлелдеді. Бұл тұтастығымыздың бұлтартпас айғақ-дәлелі — Америка құрлығы ашылмай тұрғанда-ақ шаңырақ

содержание, подразумевающее границы человеческой личности, отличные от тех, которые стали господствующими с тех пор, как развилось эстетическое восприятие природы». Осы екі уәждің алғашқысымен, яғни адам мен табиғаттың тұтастығы ортағасырлық еуропалық әдебиетте пейзажды суреттеуге бөгесін болды деген тұжырыммен келісу қиын. Табиғатпен тұтасудың

халықтық интонация негізінде шыққан... орындауға да жеңіл, музыкалық жағынан аса мазмұнды, қоныр ән, өлеңнің сөзіне сай келеді». «Қос қалқа» әні «шағын көлемді, халық әндерінің қысқа демді әндерінің

қасиетін ұштастыра алғандықтан, қазақ ұлтының рухани мәдениетін асқақтатқан тулғаларды көреміз. Олар композиторларда Ш.Қалдаяқов, Н.Тілендиев, И.Жақанов, М.Шаханов, Т.Момбеков, А.Сейдімбек, Қ.Ахмедияров, А.Қоразбаев, орындаушыларда К.Байсейітова, Ғ.Құрманғалиев, Ж.Елебеков, Д.Рақышев, Ж.Қарменов, Қ.Байбосынов, Р.Рымбаева, Б.Тілеуханов, Р.Стамғазиев және тағы басқалар. Отан тарихының өлкелік ерекшеліктерін экономикадағы, әлеуметтік құрылымдағы, тілдегі, ділдегі, салт-дәстүрдегі бұрын барша қоғам қастерлеген, қазір ішінара сакталып қалған құндылықтар мен ұстанымдардан байқай аламыз.

Мәселен, Наурыз мейрамын тойлау

батыс өңірінде көрісумен басталса, Арқада ол жоқ. Этнограф ғалым Д.Ескекбаевтың дәйектеуінше, өлік

ӘЛ ФАРАБИ және ҚАЗАҚ МУЗЫКАСЫ

көтерген Қазақ хандығы, ортақ салт-дәстүріміз, әсем де бай тіліміз, мың құбылған ән-күйіміз, алшысынан киген тымағымыз, балдай сары қымызымыз, даланың сәні — киіз үйіміз бен сөйгуліктеріміз. Есік қорғанынан, Берелден, Ботайдан, Шіліктіден табылған жәдігерлер мазмұны мен сапасы жағынан, философиясы мен эстетикалық талғамы тұрғысынан, уақыт пен кеңістікті үйлесімді бейнелеуімен өз заманының үздігі екенін айғақтаса, бүгінгі бізге де қылаудай жаттығы жоқ. Әрі құлшынысымызға қуат беруде. Көненің тілсіз мұралары ескі заманды бүгінмен осылай жалпап тұрғанда, тастағы жазулардың сырына құлақ қоюмен арғы бабаларымыздың ізгі акниетіне, көрегендігіне, мәрттігіне қайран қалмасқа және болмайды. Ұрпағына мәңгі ел аманаттауды армандаған олардың:

*Бегу таи тоқытдым, бітімді
Аны көріп, анча біліп, —
Мәңгі тас тоқыттым, жаздым
Оны көріп солай біліңдер —*

деген өсиетін түсінбейтін қазақ баласы бар ма екен?

Сан ғасырлық тарихты артта қалдырған сабақтастық пен тұтастық бәсекеге қабілеттілікті, өміршендікті көрсетеді. Ол Ұлы даланың табиғатына бойлай алмағандар айтқандай, көшпелілердің уақыт пен кеңістікте ұшарын — жел, қонарын — сай білгендіктен, мал соңында салпандап, дамуға бейімделе алмағаны емес. Жылдың төрт мезгіліне орай көшіп-қону қоғамның, оның мүшелерінің жинақы, сақалай сай тұруын, табиғатпен жарасымды тілдесуін талап етеді. Осынау экожүйе цехтық, мануфактуралық, зауыт-фабрикалық өндіріс дүниеге келгенше, адамның интеллектуалдық, рухани, имандық кемелденуіне барлық жағдайды туғызып, құлдық, басыбайлық сияқты қасіреттерден азат әлеуметтік субъектілерді жасампаздық әрекетке жетеледі. Сактардың аң стилі, байырғы түркі жазуы, мың жылдық тарихы бар «Алпамыс», «Қозы Көрпеш — Баян сұлу» жылрылы кездесіоктык емес. Әйтпесе ХІ ғасыр туындысы «Диуани лұғат ит-түрікте» Махмұд Қашқари табиғатты, қоршаған органы, фауна мен флораны саналы, тірі организмді суреттеген биікке көтерілмес еді. Мұнда қар, мұз, су, тау, киік, арқар, бәйішешек, гүл, найзағай, Еділ өзені, балық, жылы маусымдары әсем бейнеленген. Тіпті қыс пен жаздың айтысатыны бар.

Жаз айтады:
*Мен адамдарды да, қара малды да семіртін,
мүшелерін нығайттым. Менің тұсымда ауу-
сырқау азады. Адамдардың еттері қатады, өздері
қуш-қуатқа енеді.*
Қыс айтады:
*Қар тек қыста ғана жауады. Арпа, бидай,
тағы басқа егіндер қардан нәр алып өнеді. Жаман
адамдар, душпандар мен келгенде тынышалады,
сен келген бойда-ақ олар әрекетке кірісіп, тықырши
бастайды.*

Жаз айтады:
*Мен келгенде жылқылар жерден өздері шөп
жейді. Шұрайлы шөптер жеп семіреді, бектер семіз
аттарға мінеді, қуаныштан бірін-бірі қытықтап
ойнайды.*

Мұндай пейзаж Қайта өрлеуге дейінгі Еуропа әдебиетінде кездеспейтінін ғалымдар, біріншіден, жеке адамның табиғаттан ажырамағанымен, екіншіден, адам бостандығының, бас еркінің болмағанымен түсіндіреді. «В средневековой литературе отсутствует описание пейзажей», — дейді салыстыру әдістемесін зерттеуші Г.Ю.Любарский. Саға зерттеуші М.И.Стеблин-Каменскийдің пікірінше: «...отсутствие такого восприятия — это проявление еще не утраченного единства человека и природы. Поэтому отсутствие пейзажа в сагах — это, конечно, не литературная форма, осознаваемая на фоне отличной от нее формы, а определенное духовное

классикалық нұсқасы көшпелілерге тән. Ол қазақ даласында ХХ ғасырдың 30-шы жылдарына дейін, демографиялық апат әкелген күштеп ұжымдастыруды болышевиктер жүзеге асырғанша сакталғаны мәлім. Қайта өрлеуге дейінгі Еуропа әдебиетінің баландығын адаммен, табиғатпен байланыстырмай, сол құрлықтың өркениеттік, технологиялық, әлеуметтік дамула Ұлы даладан көш кейін тұрғанынан іздеген жөн шығар.

Демек Қазақ хандығы құрылған сәтке дейінгі 40 ғасырлық тарихымызда біз ұялатын ештеңе жоқ. Ұлттық мемлекетін құруда, шекарасын бекемдеуде, Керей мен Жәнібек, Қасым мен Есім хандар тұсында тарихи дамудың біраз белесін басқалардан бұрынырақ жүріп өттік. Біз бұл жерде даму тезисін бекер алға тартып отырған жоқпыз. Этникалық, саяси, шаруашылық-мәдени тұрғыдан келсек, тарихи даму дегеніміз, біздің ойымызша, шыққан тегінен, бастау бұлағынан, арнасынан сабақтастығын үзбеген, мәнді байланысы мен қатынасын сақтаған қоғамда құрылымғы, функциясы, әлеуеті өзгеше жана құбылыстардың табиғи — ырғақты түрде дүниеге келіп орнығуы.

Сабақтастық пен жана құбылыстар табиғи — ырғақты негізде және уақыт пен кеңістіктегі қажеттілікке сай заңдылықтар аясында өрілгенде тарихтағы, этнос болмысындағы, әсіресе рухани әлеміндегі тұтастықты бір дәуірден екінші дәуірге жалғайды. Әр дәуірдің өзіне лайық іштей жетілуі, жана құбылыстардың тереңдей түсуі, құрылымдық, өңірлік ерекшеліктерінің бедерленуі болатыны түсінікті жәйт. Осының саз өнеріндегі көрінісін ұлы ойшыл әл Фараби Х ғасырда дәйектеген екен. «Музыка туралы үлкен кітабында» (*«Большая книга о музыке»*) адам жанына әсер етуші құдіретіне қарай әуен мен дауысты жанр, түр, тек бойынша жүйелеумен музыканың үш қасиетін айшықтапты. Бірінші қасиеттегі музыка, — дейді әл Фараби, — жанынды ғана жайландырады, екінші қасиетке ие музыка құлшыныс шақырады, үшінші қасиеті бар музыка қиялынды қияға шығарады (*«Музыка первого рода просто доставляет удовольствие, музыка второго рода выражает (и вызывает) страсти, музыка третьего рода возбуждает наше воображение»*). Әлемнің екінші ұстазы өзінің ой-түйіндерін тарихи динамикада емес, статикалық ахуалға сүйенген ғылыми әдіспен баяндайды. Әйткенмен әл Фараби көрсеткен мәнді белгілерді басшылыққа алсақ, тарих қойнауынан ширғынып, шымырлап шыққан дәстүрлі қазақ музыкасын, әр өлкеге тән сыры мен сынын, ерекшелігін жазбай танымыз. Мәселен, бірінші қасиетті бойына сіңірген ән-күй Жетісу мен Тұранда, Жамбыл мен Кененнің, Байсеркенің шығармаларында тұнып тұр. Олар, әл Фарабидің сөзімен айтсақ, тыңдаушыға қанағат берелі, жанынды жайландырып, ризашылық пен рахатқа бөлейді, құлақтан кіріп, көз алдына әсем суреттер елестетеді (*«просто доставляет удовольствие, оказывает в душе приятное, восхитительное и успокаивающее чувство, оно действует на наши слуховые органы (уши), как декоративный рисунок действует на наши глаза»*). Арада он ғасыр уақыт өткен соң Кенен өңдерін талдаған А.Жұбановтың ойы әл Фарабимен үндесіп жатыр. — «Көкшоплак» әні, — дейді Ахан, «Жетісудың дәстүрінде,

әуенінде шығарылған. Қайырмасында да шырықп, аспандап кетпейді, сол бір шамада қалады. Жалпы Жетісу әндері жан ауыртпайтын, шағын диапазонды қалпында», десе, «Мөргай» да басы-аяғы жинақы, тиянақты ән. Басынан аяғына шейін бір ырғақтан

ауыспайды. Дауыстың орта регистрі мен төменгі регистр айналасында басталып, сонда бітеді. Ән жұмақ, жүрекке жылы тиеді» деумен әл Фараби айтқан бірінші қасиетті музыканың қазақстандық географиясын дәл анықтайды. Екінші қасиетке ие музыка еліміздің Батыс өңіріне қонған. Құрманғазының күйлері, Мұхиттың әндері құлшыныс пен әрекетке толы. Бұлар, әл Фараби айтқандай, құдай идеясынан бұрын, құдайдай әрекетті, мінезді, құдіретті ұлықтайды (*«напоминали действия, характер, могущество богов, ...а не идею бога»*). Тағы да А.Жұбановты тыңдап көрелік. Мұхиттың «Кіші айдайы» «Замана бұлбұлдарында» былайша сипатталады: «Ән салған жерден кульминациялық дыбыстардан басталып, сол дыбысқа қайталап үш-төрт рет төнеді. Ондай творчестволық күш шығарушының бөріңде бірдей бола бермейді. Аспапты музыкада айта қаларлықтай кульминация шыны және оған бірнеше рет шығу тек Құрманғазыда кездесетін... Қазақ халқының ән байлығына емін-еркін еніп, көп зерттеген композитор Е.Брусиловский Мұхиттың бұл өнімін Пуччинидің музыкасындағы шыңға көтерілуімен теңейді. Әділ теңеу!... Осы бір әнде Мұхиттың творчестволық құлашы тіпті кең жайылғаны сондай, анау-мынау өнші айта алмауы осы күнге шейін келеді». Күй өнерінің білгірі А.Сейдімбек те осы идеяны қуаттайды. «Құрманғазының, — дейді ол, — бірде-бір күйінде күйректік жоқ. Оның ессесіне келер күндерден тек қана жаксылық күткен жігерлі сезім шарасынан асып-төгіліп жатады».

Үшінші қасиетті музыканың географиялық аумағы Арқаны, Алтайды, Көкшени қамтып, Ақан серінің, Біржан салдың, Тәттімбеттің шығармаларымен Ұлы даланы тербелі, тыңдаушысын философиялық, диалектикалық өлі әлеміне жетеледі. Қиялды қияға қондыратын ән-күй шешеннің сөзіндей пайдалы әрі бөрінен әсерлі екен (*«Музыка, которая возбуждает воображение, приносит такую же пользу, как ораторская речь... Поэтические речи, действуя совместно с приятной мелодией, будут иметь более сильное влияние»*).

Музыкалық талдауындағы әл Фарабидің басты қорытындысы да қазақ жеріндегі тарихи дамудың өзегі, аумақтық ерекшеліктері, сабақтастық және жана құбылыс жайлы ойтужырымымызды бекемдей түседі. Тыңдаушыға әсері жағынан музыкаға тән үш қасиетті алға тартқан ұлы ойшыл олардың арасына Қытай қорғанын тұрғызбайды, қайта бір-бірін байытумен, өзара ықпалдасуымен, кірігуімен ең кемел шығарма дүниеге келетінін еске салады. «Әуен мен поэтикалық жанрдың үш түрінің де басын қосқан музыка ең жетілгені, ең тамашасы және ең пәрмендісі болып табылады, нәтижесінде барлық табиғи сапаны бойына сіңіреді», — дейді ол (*«... наиболее совершенной, наиболее превосходной и наиболее эффективной является, таким образом, такая музыка, которая объединяет все три вида мелодии и поэтического жанра, в результате чего приобретает все естественные качества»*).

Енді осы танымдық тұжырыммен бүгінгі күнге көз жүгіртсек, өз өлкесінің ән-күй мектебі өкілі болып қала берумен әрі музыканың үш

жөнелтуде байланысты әдет-ғұрыптарымызда да ерекшеліктер болған. Мәселен, мәйітті молаға дейін жеткізуге арналған арнайы ағаштан жасалынған «табыттар» Қазақстанның Оңтүстік, Батыс облыстарында, Орталық Азия халықтарында кездесе, керісінше еліміздің Шығыс облыстарында және Алтай қазақтарында қолданылмаған. Ал Орынбор облысы қазақтарында арнайы жасалынған осындай табыттарды «бесік» деп атайды екен. ХІХ ғасыр мен ХХ ғасыр бас кезінде бұл бесік табыттар бүкіл ру адамдары үшін тек біреу ғана болып, ол соңғы өлік шыққан үйде сакталынып, кейініректе әр үй өздері үшін бөлек жасап алатын болған. Өлкелік ерекшеліктер киім түрлерінде, кәсіпте, үйлену мен қыз ұзату дәстүрінде, баспана мен тағам түрлерінде орын алғаны сөзсіз. Бұлардың табиғатын, мән-мағынасын, парқы мен нарқын бұзған дүлей күш — отарлау мен кеңестік тоталитаризм. Табиғи-ырақты даму заңдылығы бұзылғандықтан байлығымыз тоналып, ұлыларымыз қуғын-сүргінге түсіп, бек ұлдарымыз — құл, пәк қыздарымыз — қуң санатына қосылғаны өз алдына, қазақ өзін-өзі танымауға шак қалды. Бірін-бірі «мәмбет», «мәңгірт» деуге барды. Ұыздайынан бесік жырына, халықтың ән-күйіне, бабалар сөзіне жарымаған ұрпақ домбыраны — ескінің сарқыншағы, Шоканды — актер, Абайды — нарқоман деуге барды. Мәлс, Совхозбек, Венера, Диана тәрізді есімдерді иеленді, күндіз-түні көріп, тыңдайтыны, аузынан суы ағып тамсанатыны Батыстың, Голливудтың сау адамды есінен айыратын арзанқол туындылары екенін кімнен жасырамсыз? Өсек пен өтірікті жүндей сабаған, төсектен, анайы құмарлықтан басқа айтары жоқ газет-журналдар қолдан түспеуге айналды, атасы мен әжесі немересімен ана тілінде әңгімелесуден қалды. Міне, осының бәрін қайта қалпына келтіру үшін де өлке тарихын жанаша, ұлттық ренкі қанық мазмұнда жазу керек. Өлкетану тезге салынбай, ұмытылған есімдерді жаңғырту, бұрмаланған атауларды түзеу, ойрандалған ономастиканы қазақтандыру алға баспайды, жүйесіздікке ұрынады. Туған өлке тарихын білу Отан тарихын игерумен ұштасқанда ұлттық патриотизм екі есе қуаттанады. Тойған жерін емес, туған елін, ана тілін, ата тарихын, салт-дәстүрін ұлықтайтын, жақсы менен жаманды, біз бен оларды ажырата алуымен бәсекеге қабілетті жана ұрпақ қалыптасалды.

Қысқасы, тарихты этностан, адам әрекетінен, өнерінен, уақыт пен кеңістіктен тыс қарау бекер әурешілік. Қоныстанған аумағының ұлан-ғайыр кендігі, табиғи, географиялық әр алуандық, іргелес этностардың әсері қазақ халқының біртұтас тарихымен қатар өлкелік тарихын қалыптастырды.

Осынау міндеттің үлесінен шығу үшін, біздің пайымдауымызша, шынайы тарихты жаза алатын кәсіби тарихшылар қарымын ұйыстыра білу қажет. Тап қазір онсыз да қатары сирек ғалым тарихшыларды ауданның, ауылдың, оқу орнының тарихын жазуға жетумен тарыдай шашыратып жібергенше, қолда бар күшті жинақтап, үйлестіріп, экономикалық-табиғи мойындалған бес өлкенің тарихын түзуді бастаған жөн. Біз бұл жерде негізгі бағытты ғана нұсқап отырмыз. Ал бағыт — мақсатқа жеткізетін тура жол емес. Тура жолды жергілікті зиялы қауым ғана дөп басып таба алады.

Әлем халықтарының мандайына Қайта өрлеу құбылысы жазылған екен. Ол адамның жеке басы азаттыққа, еркіндікке жетумен келмек. Біз Қайта Өрлеу табылдырығынан енді ғана аттадық.

Ханкелі
ӘБЖАНОВ,
ҰҒА академигі

Корей елінен келген Ким Ынши мен Ли Жоң қазақ тілін үйреніп жүр. Олар Алматыдағы Әл Фараби атындағы ҚазҰУ-дың жоғары оқу орнына дейінгі білім беру факультетінде оқиды. Корей азаматтары елімізге келіп, тіл үйрену ниетімен бөлісті.

Ким Ынши

бұрын келіп, бүгінде кәсібін дөңгелетіп қана қоймай, қазақ тілін үйренуді қолға алыпты.

«Кореяда халықаралық қатынастар факультетін тәмамдадым. Қазақстанда жеке кәсібімді аштым. Қазір Кореядан әкелген тауарларды сатумен айналысамын. Қазақ тілін үйреніп жүргеніме бір жылдан асты. Біршама менгеріп алдым. Әлі де тереңдете үйреніп, қазақша кітаптарды оқығым келеді. Жакында «Абай жолы» романын қазақ тілінде оқуды бастадым. Аздап қиындау болып тұр. Бірақ болашақта қазақ тілін жетік менгеріп,

«Мен Оңтүстік Кореяның Куанжу қаласынан келдім. Қазақша есімім — Арай. Маған Қазақстан қатты ұнайды», — деп әңгімесін бастады Ким Ынши. Ол қазақ еліне осыдан бес жыл бұрын алғаш рет турист ретінде келіпті. Одан кейін де бірнеше рет келген корей қызы Алматының әсем табиғатын ұнатқанын жасырмады. «Тұрмыс құрғаннан кейін жолдасым екеуіміз Қазақстанға көшеміз деп шештік. Өйткені оның жұмысы қазақ елімен тығыз байланысты. Ол жеке бизнесін Қазақстанда дамытқысы келді. Кәсібін де бастап кетті. Алматыға келгеннен кейін

Қазақ әнін тыңдаймын

қазақ тілін үйренейік деп шештік. Қазір жолдасым екеуіміз де қазақ тілін үйреніп жатырмыз. Қазақ елінде тұратындықтан, тілін менгеру парызымыз деп ойлаймын», — деді Ким Ынши. Ыншидің мамандығы — музыка пәнінің мұғалімі. Тілді толық менгергеннен кейін қазақ әдебиетімен танысып, қазақ тіліндегі шығарманы оқығысы келетінін де жасырмады. Ол: «Маған қазақтың кара домбырасының үні ұнайды. Абайдың «Көзімнің қарасы» мен «Сағындым Алматымды» деген әндерді жаттап алдым. Қайта-қайта тыңдап жүремін», — дейді. Ынши қазақ тілі мен корей тіліндегі грамматикалық ұқсастықтардың бар екенін айтып қалды. Оның айтуынша, кейбір сөздердің айтылуы да ұқсас екен. «Тіл үйрене жүріп, екі тілдің ұқсайтын тұстары бар екенін байқадым. Мысалы, қазақ тіліндегі «асқабақ» сөзі, кәрісше «кобак» деп айтылады. Сол сияқты «дөңгелек»,

«сабын», «бұра» дейтін сөздердің де айтылуы өте ұқсас», — дейді. Корей қызы ана тілінде сөйлемейтін қазақтарды көргенде жабырқап қалатынын да жасырмады. Ол: «Көшеде қазақ жігітінен бір мекенжайға қалай баруды сұрадым. Ол маған орысша жауап берді. Өзі менің қазақ тілінде сөйлегеніме таңырқап қалды. Сонда барып көп жастардың орысша сөйлейтінін байқадым. Қазақ тілі өте әдемі тіл ғой. Менгеремін деген адамға еш қиындығы жоқ», — дейді Ким Ынши.

«АБАЙ ЖОЛЫН» ОҚИМЫН

Бізбен қазақ тілінде сөйлескен Ли Жоң деген корей азаматы 31 жаста. Пусан қаласының тумасы. Қазақ тілін менгеруіне елімізде ашқан жеке кәсібі себеп болыпты. Бір жыл

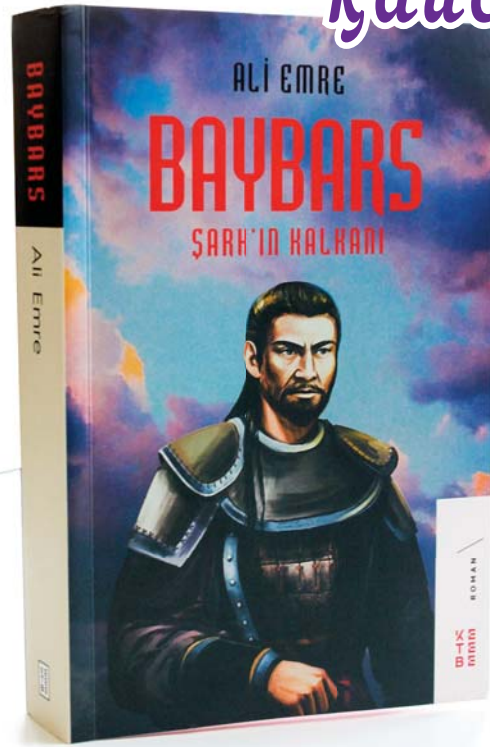
Ли Жоң

романды толық аяқтаймын деген жоспарым бар», — деді Ли Жоң. Екі кейіпкеріміз де өз ойларын қазақ тілінде жеткізді. Олардың қазақ еліне, мәдениетіне, тіліне деген құрметі анық байқалып тұрды.

Макпал НОҒАЙБАЕВА

Қазақтың қайсар рухы

Ұлы Даламызда дүниеге келіп, күллі әлемді аузына қаратқан айбатты да қайратты баһадүр – батыр, көмеңгер билеуші көп қазақта. Солардың арасында «Шығыс қалқаны» атанған Байбарыс (Бейбарыс) бабамыздың шоқтығы биік.

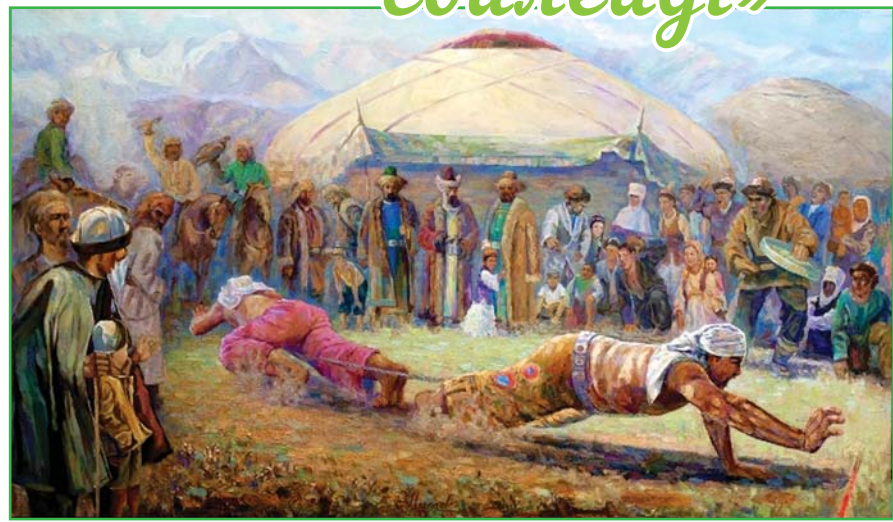
Қыпшақ даласынан Әл Каһираға (*Каир шаһары*) барып, Мысырда билеуші болған, «жер бетінде жеңілмес» деген моңғол жасағын жөңкіліп қашуға мәжбүр еткен, сол ерлігімен ғаламдық тарихтың беталысын өзгерткен сайыпқыран қолбасшы хақында ауқымды шығарма бізде жоқтың қасы.

Бірен-саран зерттеулер мен көркем фильмді айтпағанда. Түркі жұртының терең тарихын бүгінгі ұрпаққа танытуға мықтап кіріскен Түркияда «Baybars» романы жарық көрді. Шығарма авторы — жазушы һәм зерттеуші Әли Әміре (*Ali Emre*). Кітапта данқты бабамыздың өмір жолы, мемлекет басқарудағы қарым-қабілеті, әскери дарыны мол мағлұмат, тың дерек арқылы жан-жақты суреттелген. Оқырманға ақжолтай жаңалықты хабарлай отырып, таяуда романнан үзінді жариялайтынымызды да жеткізгіміз келеді.

JAS QAZAQ
ТААБЕРЕНЖЫ

«Салт-дәстүр сөйлейді»

Жас суретші Мұсабек Әскербекұлы – Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының түлегі. Бірнеше халықаралық суретшілер байқауының жеңімпазы. Туындылары елімізде жөне шетелде өткен

суретшілер көрмесіне қойылып, өнер адамдары тарапынан жоғары бағаланған. Шетелдік суретшілер: «Оның туындыларынан қазақтың салт-дәстүрі сөйлеп тұрады» деп баға беріпті. Қазақтың салт-дәстүрін бейнелеу – оның өзіндік қолтаңбасы. Жас суретші биыл Абайдың 175 жылдығына арналған телехикаяның қоюшы суретшілерінің бірі болып қызмет етті.

БАСПАСӨЗ – 2021

JAS QAZAQ

jasqazaq.kz

Жазылу еліміздің кез келген «Қазпошта» бөлімшелері арқылы жүргізіледі

Жазылу индексі 65032

Жазылу индексі 65032

Жазылу мерзімі	Қала	Ауыл
1 айға	279,24	297,86
3 айға	837,72	893,58
6 айға	1675,44	1787,16
12 айға	3350,88	3574,32

Жазылу мерзімі	Эврика пресс	Евразия пресс
1 айға	269	288
3 айға	807	864
6 айға	1614	1728
12 айға	3228	3456

Jas qazaq газетінің ұжымы белгілі журналист, мәдениет және спорт министрлігі тіл саясаты комитетінің төрағасы Әділбек Қабаның анасы
Тұрархан Әшімбайқызының қайтыс болуына байланысты қайғырып, көңіл айтады.

Алматы облысының құрметті азаматы, көп жылдар бойы облыстық әкімдігінің қызметкері болған, зейнеткер аяулы ағамыз
Болат Әужановтың қайтыс болуына байланысты аяулы жары, профессор Назгүл Әужановаға, балалары мен туған-туыскандарына қайғырып көңіл айтамыз.

Бауырлары

Бас редактор — директор
Срайыл СМАЙЫЛ
Редакция алқасы:

Жарас КЕМЕЛЖАН жауапты хатшы

Ғалия ҚАЛИЕВА
компьютер орталығының жетекшісі

Тілшілер мен қызметкерлер:

Макпал НОҒАЙБАЕВА — арнаулы тілші

Әбдіманап КЕНЕС — жастар және ғылым

Кәмшат ТӨЛЕШОВА — теріміш

Айдос ҚУСАЙЫНҰЛЫ — web-caim

Аймақтағы меншікті тілшілер:

Байкен ҚӨБЕЕВ —
Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстары (8 778 910 45 34)

Қажет АНДАС — Алматы облысы (8 747 706 13 82)

Баян ЖАНҰЗАКОВА — Атырау облысы (8 702 426 69 05)

Мәриям АЙТБАЙ — Шымкент қаласы

Ернұр КЕНЖЕБАЙ — шолушы

Ұлдай САРИЕВА — Батыс Қазақстан облысы (8 705 150 48 30)

Кезекші редактор
Макпал НОҒАЙБАЕВА

Шығарушы:

«Аманат Медиа» ЖШС

Директордың орынбасары
Мейрамбек ҚҰЛМҰХАМЕДОВ

Бас есепші
Расима ӘКІМБЕКОВА

Редакцияның мекенжайы:

050012, Алматы қаласы, Мәуленов, 85 үй, №61 кеңсе, 3-қабат
(*Бөгенбай батыр көшесінің қиылысы*)
Телефондар: 8(727) 272-43-39; 272-43-25
Бухгалтерия: тел.факс: 8(727) 272-46-22 (жарнама бөлімі)

Газет «Дәуір» ЖШС РПИК
(Алматы қаласы, Қалдаяқов көшесі, 17-үй)
тел: (727) 273-12-04, 273-12-54
Тапсырыс — №2239;
Бағасы келісім бойынша

Апталық таралым — 3000 дана

Газет Қазақстанның барлық аймақтарында таралады, сондай-ақ «Ait-Astana» әуесқолының ұшақтарында бар.

Газет 2004 жылы 14 желтоқсанда тіркелген.
2020 жылдың 19 ақпанында ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке тұрып, № KZ23VPY00020470 күзлігін алды.

Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.

Жарнама мәтініне тапсырыс беруші жауапты.

Газетте жарияланған материалдар мен суреттерді сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.